

BERICHTEN VAN HET
NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

41/2

1740-50

n° 24, voorjaar 1994

BERICHTEN VAN HET
NAVORSINGS- EN STUDIECENTRUM VOOR DE GESCHIEDENIS
VAN DE TWEEDE WERELDOORLOG

1740-50

'30 - '50

*Halfjaarlijks berichtenblad
van het Navorsings- en
Studiecentrum voor de
Geschiedenis van de
Tweede Wereldoorlog*

*Résidence Palace, Blok E
Wetstraat 155 - Bus 2
B - 1040 BRUSSEL
Tel. 02/287.48.11
Fax 02/287.47.10*

Openingsuren
*Maandag t.e.m. vrijdag
9-12 en 13-17 u.*

Redactie
Wim Meyers

Vormgeving
Dirk Ceulemans

Tekstverwerking
Wim Meyers

Drukwerk
André Flamée

Verantwoordelijke uitgever
*José Gotovitch
H. Maubelstraat 52
1190 Brussel*

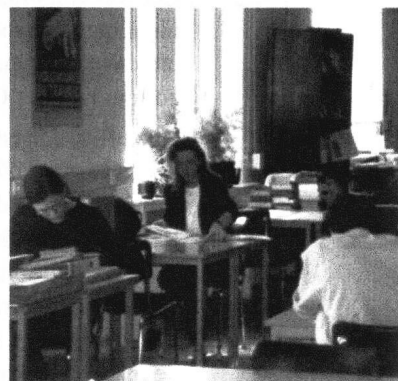
Inhoudsopgave	2
Editoriaal	3
Aan onze lezers	4
Op het getouw	5
Initiatieven	11
Uit het buitenland	18
De schatkamer	20
Wij stellen voor	25
In de pers	28
Dossier amnestie en repressie	29
In de kijker: Schindler's List	41

Het jaar van de vijftigste herdenking van de bevrijding en van het einde van de oorlog is begonnen. Niemand zal ook maar kunnen beweren dat die dagen onopgemerkt voorbij zullen gaan. Daarvoor werden reeds te veel plannen bekend gemaakt en werden de gebeurtenissen in de actualiteit geplaatst.

Welke rol kan, zal een Centrum als het onze vervullen in die context ? Welke zijn de banden tussen herdenking en studie ? Het zal sommigen wel verbazen dat dit Centrum, waarvan het doel de studie van de geschiedenis van WO II is, niet het voortouw neemt tijdens die herdenkingsdagen. De twee wetenschappelijke manifestaties, die wij plannen - details vindt u verder in deze aflevering - nemen welbewust afstand van de grote verjaardagen. Ons colloquium over het verzet en Noord-Europa, georganiseerd samen met het Institut d'Histoire du Temps Présent (Parijs), grijpt dit jaar in november plaats en we zullen pogen in oktober 1995 de balans op te maken van de weerslag van de oorlog op de Belgische samenleving. Het colloquium over Limburg, waaraan het Centrum zijn medewerking verleent, grijpt nog dit jaar in oktober plaats. We meenden inderdaad, gezien de verschillende doelstellingen, dat het beter is een duidelijke scheiding af te bakenen, de studie en het onderzoek op lange termijn buiten de herdenking en de herinnering te plaatsen, al is het duidelijk dat beide dimensies hun eigen legitimiteit en hun eigen noodwendigheid hebben.

Toch spreekt het vanzelf dat we op alle mogelijke wijzen aanwezig zijn bij de ontelbare manifestaties die met die herdenkingen gepaard gaan. Talrijke gemeentebesturen en verenigingen doen beroep op onze documentatie voor tentoonstellingen; ons fotolabo moet op volle toeren draaien. En we zijn bijzonder gelukkig dat we in onze rol van specialisten uitgenodigd werden mee te werken aan de talrijke comités die de plechtige herdenkingen voorbereiden. Zo treedt het Centrum als raadgever op voor de Koning Boudewijnstichting bij de voorbereiding van de plechtigheden van september 1994; zo werken wij mee aan de commissies, door de Ministers van Onderwijs van beide gemeenschappen opgericht om de echo van en het nadenken over de oorlog en de strijd voor de democratie naar de leerlingen toe mogelijk te maken; zo geven wij raad aan het Koninklijk Legermuseum bij de geplande grote tentoonstelling; met de BRTN wordt gewerkt aan de uitgave van klankmateriaal over de oorlogsjaren; en tenslotte gaat de intense samenwerking met de uitzendingen en de uitgaven van Jours de Guerre, RTBF en Gemeentekrediet, onverpoosd verder.

Dienstverlening dus, maar de gelegenheid is toch te mooi om de gebeurtenis niet te gebruiken om het onderzoek te bevorderen. Reeds nu is de herdenking een studieobject, de oorlogsherinnering weerspiegelt zich in contrasterende vormen. Het is dus geen louter toeval dat hier een dossier over de repressie van de collaboratie gebracht wordt en dat er aandacht besteed wordt aan de weerslag van de film Schindler's List. En daarenboven hebben wij, met het colloquium 1995 voor ogen, de hoogleraars Hedendaagse geschiedenis van onze universiteiten onderwerpen voor licentie-verhandelingen voorgesteld, samen met structurele hulp aan de studenten, die dergelijke onderwerpen uitkiezen. In deze bladzijden vindt u een echo van het succes van dit initiatief. Onze vernieuwde en geïnformatiseerde leeszaal, en dat doet ons uiteraard veel genoegen, staat nooit leeg. De verspreiding van de Acta van het colloquium over de verplichte tewerkstelling, volledig met onze middelen gerealiseerd, wordt een succes. Het colloquium van Bar-Ilan over het lot van de Joden in België tijdens de bezetting is in druk. Zovele redenen om te mogen denken dat, ondanks de moeilijkheden van een verhuis en van een zware inplanting, het Centrum zijn taak aankan. (WM)

De leeszaal in volle activiteit(foto WM).

José Gotovitch
Directeur

Aan onze lezers

De uitdaging werd beantwoord, de operatie is geslaagd. Zo begon het *Woord vooraf* van de vorige aflevering. We kunnen nu met dezelfde zin aanvangen. Inderdaad, in diezelfde aflevering hadden wij onze lezers gevraagd wat zij van '30-'50 denken, welke hun suggesties waren, of de ingeslagen weg de goede was. Suggesties blijven altijd welkom, uiteraard.

Het was een bijzonder prettige ervaring voor de ganse ploeg van het Centrum dat het ingesloten antwoordformulier zo'n succes kende. Meer dan 700 lezers namen de moeite om ons te antwoorden, hun waardering uit te spreken, hun suggesties te formuleren, kortom met het Centrum te dialogeren.

Natuurlijk zijn een aantal suggesties eerder moeilijk of zelfs onmogelijk te beantwoorden. Zo is het materieel onmogelijk een gedetailleerde lijst van de aanwinsten van de archieven te geven. De lijsten bestaan, staan ter beschikking in de leeszaal. Het volume dat dergelijke lijst zou innemen in '30-'50 zou de plaats innemen van andere informatie. Hetzelfde geldt voor de aanwinsten van de bibliotheek. Ook hier zou een aanwinstenlijst al te veel plaats innemen. Dank zij onze computerverwerking in de leeszaal is het ook voor die collectie zeer gemakkelijk te vernemen wat er zoal op de markt is gekomen.

Daarnaast nemen we ons voor om bij elk *Dossier* voortaan een selectieve bibliografie te brengen. Een eerste voorbeeld vindt u bij het *Dossier Amnestie en Repressie* in deze aflevering.

Wanneer hier in deze pagina's expliciet melding wordt gemaakt van bepaalde titels, van bepaalde archieffondsen, dan is het omdat zij om een of andere reden, volgens de redactie boven het gewone uitstijgen.

Een aantal lezers formuleerden individuele verzoeken. Jammer genoeg is onze administratie niet zo groot, dat we aan die verzoeken nu reeds aandacht kunnen besteden. Aan die lezers stellen we voor: schrijf een gedetailleerd briefje, en maak dan een afspraak met een van de navorsers. Wij kunnen u dan gemakkelijker bijstaan in uw onderzoek.

Andere lezers nog maakten ons attent op verschillende onderzoekspistes. Ook die suggesties zijn welkom. Het is misschien niet mogelijk er onmiddellijk op in te gaan, maar studenten kunnen voor hun verhandelingen dankbaar gebruik maken van die voorstellen.

Van een echte waardering getuigde ook de wens om deze '30-'50 veelvuldiger te laten verschijnen. Er waren lezers die zelfs een maandelijks uitgave voorstelden. Jammer genoeg kan die mooie vlieger niet opgaan. Materieel én technisch kan het Centrum deze taak niet aan. De bijdragen van de hand van de ploeg van het Centrum komen **bovenop** het dagdagelijkse werk in het Centrum en het wetenschappelijke werk in algemene zin. U meer beloven dan wij aankunnen zou bedrog zijn.

Wij hopen dat de hiernavolgende bladzijden enigszins aan uw wensen beantwoorden en danken u van ganser harte voor uw waardevolle medewerking.

Wim Meyers

Op het getouw

In het kader van de programma's toegekend aan de Wetenschappelijke instellingen van de Staat heeft het Fonds voor Kollektief Fundamenteel Onderzoek (FKFO) het project van het Centrum voor 1994-1996 goedgekeurd. Dit betreft de systematische inventarisering van de bestanden (13 strekkende km.) van het Bestuur voor Oorlogsgetroffenen. Niet alleen vormen deze bestanden een uiterst belangrijke bron voor de geschiedenis van de oorlog, maar vooral - via en algemene documentatie en individuele dossiers - een schat aan basisgegevens voor de globale geschiedenis van de periode 1930-1950. In het kader van hetzelfde programma zullen 30.000 microfilmfragmenten afkomstig uit dezelfde instelling geschift, herordend, hersteld en geïnventariseerd worden. Ook hierdoor wordt een tot nu toe niet raadpleegbare schat aan gegevens voor onderzoek beschikbaar. Dit werk zal verricht worden door Isabelle Ponteville (Lic. geschiedenis UCL).

Zij vervoegt de ploeg die instaat voor de uitvoering van het FKFO-project van vorig jaar over de statistische steekproeven-enquête over de wegvoering in België. Het informatica-programma van dit onderzoek werd uitgewerkt door Patrick Temmerman (Licentiaat geschiedenis RUG & Archivistiek VUB). Daarover handelt hij in zijn bijdrage over het Project «ERGO». Bert Boeckx (Lic. geschiedenis RUG en auteur van een licentie-verhandeling over Breendonk) staat halftijds mee in voor de afwerking van dit project.

JG (dm)

Goed te weten

Uitgeprinte computerlijsten van de aanwinsten van de bibliotheek en het archief zijn in de leeszaal steeds te consulteren. Zij kunnen er in de toekomst op aanvraag ook in kopie verkregen worden. Deze lijsten worden dan steeds per jaar gegroepeerd, kosten 10 Fr. per uitgeprinte pagina en kunnen na betaling vooraf in de leeszaal worden afgehaald (of mits betaling, inbegrepen de portkosten, achteraf worden toegezonden).

RVD

De vrienden van het Centrum

De VZW «De Vrienden van het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog» is een officieel erkende instelling, die kan genieten van giften, die vrijgesteld zijn van belasting. U kunt dus een bijdrage leveren aan de activiteit van het Centrum, en tevens iets minder belastingen betalen, door ons een gift van 1.000 F of meer over te maken. Uw giften zijn welkom op rekening 000-1491037-50, 1040 Brussel. Het lidgeld bedraagt jaarlijks 250 F.

Project ERGO

Vlak na de oorlog werd de *Bestuursafdeling der Oorlogsslachtoffers* bij het Ministerie van Volksgezondheid opgericht. Haar opdracht bestond in de verwerking van de aanvragen voor een vergoeding of een erkenning van al diegenen die tijdens de oorlog speciaal hadden geleden onder de bezetting of zich bijzonder hadden doen opmerken. Men verzamelde de documentatie die nodig was voor deze verwerking (waaronder belangrijke Duitse archiefbestanden) en begon met het aanleggen van lange reeksen *persoonlijke dossiers* per aanvrager. Deze reeksen werden opgebouwd volgens het type statuut dat werd aangevraagd: politieke gevangenen, verplicht tewerkgestelden, werkweigeraars, weerstanders tegen het nazisme, en omvatten momenteel ongeveer 274.000 dossiers.

Uiteraard vormen deze dossiers een belangrijke historische bron, niet alleen voor de geschiedenis van de deportatie en het verzet in België maar ook voor de collectieve verwerking van deze fenomenen na de oorlog. Een volledige verwerking ervan is door de omvang echter uitgesloten, alleen steekproeven zijn haalbaar. Daarmee werd nu met het project *ERGO* een aanvang gemaakt voor de 4 reeksen *politieke gevangenen* (en rechthebbenden, de eventuele nabestaanden van de slachtoffers) die samen uit ongeveer 59.000 dossiers zijn samengesteld. De opbouw van deze reeksen werd bepaald door het regentsbesluit van 16 maart 1947¹ waarin de

modaliteiten werden vastgelegd om erkend te worden als *politiek gevangene*. Alle Belgen of buitenlanders die op dat moment in België verbleven en op een of andere manier werden gevangengezet of weggevoerd kwamen daarvoor in aanmerking. Men maakte daarbij overigens een onderscheid tussen degenen die *alleen maar* geleden hadden onder de bezetting door wegvoering of gevangenschap en *begunstigde van het statuut* werden (gehonoreerd met een geldelijke uitkering en andere voordelen), en diegenen die zich bovendien op een of andere manier voor of tijdens hun gevangenschap *patriottisch* hadden gedragen. Zij kregen bovenop de voordelen ook de titel van *politiek gevangene*².

Voor de verwerking werd geopteerd voor een systematische steekproef van 4%, of zo'n 2.400 dossiers, die met de computer in een databank worden opgeslagen. Men moet dit zien als een eerste benadering. Het is immers niet mogelijk op basis van de gegevens die de dossiers verschaffen een diepgaande prosopografische studie te maken van deze groep, daarvoor moeten ze aangevuld worden met gegevens uit andere bronnen. Om dit mogelijk te maken werden de gegevens opgedeeld in blokken volgens de aard van de informatie (socio-demografisch, interneringsgegevens, de gevolgde procedure) en voorzien van het etiket *Volksgezondheid*. Deze blokken worden door het programma (*ERGO*) op fiches gepresenteerd waarmee ook telkens een programmamodule correspondeert.

¹ *Belgisch Staatsblad*, p. 2703-2708.

² Over dit onderscheid en de oorzaken ervan zie de verhandeling van Pieter LAGROU, *De politieke strijd om het verzetsaureool. Verdienste en erkentelijkheid in het na-oorlogse België (1944-1950)*, Leuven, KUL, 1989, 4°, ann., bibl., ill., ind., 224 p.

Achteraf is het dus mogelijk hieraan andere fiches toe te voegen met gegevens uit andere bronnen.

Het programma zelf is een *dBase IV*-applicatie. In technische zin zijn de gegevens daardoor compatibel met de meeste databanksystemen voor PC (*FoxPro*, *Filemaker Pro*, *Paradox*, *Clipper*,...) zodat ze ook door anderen rechtstreeks kunnen gebruikt of geconsulteerd worden. Verder kan het programma vrij vlot omgezet worden voor gebruik onder de andere vermelde software, en kan het gebruikt worden op een waaier van PC-types. Aangezien het eigenlijke invoerwerk met een draagbare computer gebeurt is dit laatste niet onbelangrijk. Uiteraard moesten een aantal problemen worden aangepakt die eigen zijn aan een historische databank, zoals b.v. het invoeren van *datumgegevens*. Die zijn vaak slechts onvolledig gekend, terwijl het niet mogelijk is een computer dagen bij maanden of jaren te laten optellen. Deze moeilijkheid werd opgelost door elke datum op twee manieren op te slaan: een zoals die door de historicus wordt ingevoerd en een benaderende die door de computer wordt berekend. Dit laat de mogelijkheid tot aanpassingen achteraf altijd open.

De *statistische verwerking* moet in de eerste plaats toelaten een eerste ruwe robotfoto van de bestudeerde groep te maken. Daarbij kunnen categorieën zoals geslacht, burgerlijke stand, herkomst of beroep van belang zijn, maar ook de mate waarin de verschillende verzetsorganisaties of de joden geleden hebben onder deportatie en gevangenneming kan in kaart gebracht worden - zij het met de beperking van de bron in het achterhoofd: alleen diegenen die voor een erkenning

door de Belgische staat in aanmerking meenden te komen en daartoe ook een aanvraag hebben ingediend zijn in de cijfergegevens opgenomen.

Zoek/Wijzig RN

1. Identificatie (Serie : politieke gevangenen)
Naam : Jeuniaux, Léon Paul Ghislain
Geboorte : 17.4.25, Erpent (Namen)

2. MUDU - socio-demografische gegevens bij arrestatie
Herkomst : Belgisch, 17.4.25
Persoon : Man, - (geen kinderen)
Opleiding : - Beroep : bediende

3. MUDU - interneringsgegevens
Arrestatie(s) : Arbois (24.10.42)
Rechtbank : Niet veroordeeld, geen NN
Interningsp.: Arbois, Besançon, Dôle, St-Gilles

Overlijden : -
Uitg. door : vrijlating op 4.3.43
Repatriëring : -

4. MUDU - proceduregegevens
Aanvraag : door betrokkene op 8.7.47
Statuut : Titel Politieke Gevangene
Beslissing : 10.6.52 (geen herroepingen)
5. MUDU : Wille naar Belgisch leger in Gr.-Br.
Dw. keuze : -

<S> = Schrappen - <D> = afdrukken

Ook de internering zelf kan bestudeerd worden: geografische spreiding van de interneringsplaatsen, duur van de internering, enz. Bij de eigenlijke statistische interpretatie kunnen al deze gegevens met elkaar vergeleken worden en eventueel gecorrigeerd. Daardoor kunnen we misschien ook een beter inzicht krijgen in de erkenningsgeschiedenis zelf. Wat waren m.a.w. de feitelijke maatstaven die door de erkenningscommissie werden gehanteerd om iemand al dan niet te erkennen, en wie kwam hiervoor in aanmerking.

ERGO:
overzichts fiche

ERGO is zoals gezegd slechts een begin. Een gelijkaardige steekproef zou moeten gemaakt worden voor alle dossierreeksen die door de Dienst *Oorlogsslachtoffers* gevormd werden, zodat we ook deze groepen in kaart kunnen brengen. Het bekoemen beeld moet tenslotte gecorrigeerd worden door de databank aan te vullen uit andere bronnen. Er is dus nog een lange weg te gaan. Laten we hopen dat er voldoende middelen zullen gevonden worden om hem tot het einde te bewandelen.

Patrick Temmerman

Lopend onderzoek in het Centrum

«La commémoration des années 1944-1945 ne risque-t-elle pas d'être un grandiose spectacle où le fait de voir ou de revoir dispense de savoir et de comprendre?»³.

Het stijgend aantal bezoekers in de leeszaal van het Centrum schijnt deze bedreigingsvolle profetie te loochenstraffen. Alhoewel het Centrum opnieuw gedurende twee maanden moest gesloten worden, werden 1.509 bezoeken geteld tijdens het voorbije jaar, waarvan 217 nieuwe inschrijvingen. Deze belangstelling houdt aan in 1994: tijdens het eerste trimester werden reeds 121 nieuwkomers ingeschreven.

Bepaalde onderwerpen genieten meer in het bijzonder de aandacht van de bezoekers. Plaatselijke geschiedenis staat erg in de belangstelling. Naast de talrijke lokale navorsers en de nieuwe lokale historische kringen, hebben ook steeds meer historici in spe belangstelling voor deze invalshoek. Het informatieseminarie terzake georganiseerd door het Centrum getuigt hiervan, en steeds meer licentieverhandelingen worden aan die plaatselijke geschiedenis gewijd. Een aantal universiteiten vervullen hier sinds een aantal jaren een pioniersrol, zo Prof. Lory (UCL) en de studies, die hij, begeleid door Fabrice Maerten, laat uitvoeren over Waals-Brabant en Namen; zo Prof. Balthazar (RUG) met zijn onderzoek naar continuïteit/discontinuïteit bij het gemeentelijk politiek personeel. Deze belangstelling voor de plaatselijke geschiedenis - we besteedden een uitvoerig dossier aan deze materie in de vorige aflevering van '30-'50 - is bemoedigend. Want, naast een algemene benadering, stelt men steeds meer vast dat

een aantal fenomenen slechts geanalyseerd kunnen worden vanuit het lokale vlak. Werkhypotheses op het algemene vlak moeten geschraagd worden door en kunnen alleen maar getoetst worden aan plaatselijke studies.

Een ander onderwerp - gebonden aan de tijdsgeest en de sociale actualiteit? - dat in de belangstelling staat is **het Sociaal Pact** en in bredere betekenis het ganse luik van het Belgisch sociaal recht, zoals het tot stand gekomen is tijdens en na WO II. Een aantal navorsers van het Centrum neemt ten andere deel aan het colloquium over dat **Sociaal Pact**, dat in december 1994 georganiseerd wordt door de VUB.

De repressiepolitiek na de oorlog, het lot van de geïnterneerden en meer algemeen alles wat de consequenties en de gevolgen van de collaboratie betreft zijn het onderwerp van een aantal opzoekingen, meestal op initiatief van Prof. Luc Huyse (KUL).

Talrijke journalisten, zowel van de geschreven pers als van de audio-visuele sector, doen beroep op onze collecties. De enen op zoek naar het onuitgegevene of naar die foto, die het zal doen, de anderen om verjaardagen of treffende gebeurtenissen te illustreren en te situeren, de laatste maanden zorgden voor heel wat nieuws.

Een nieuwe ontwikkeling komt tot uiting in het onderzoek van meer culturele of toch minder politiek geladen onderwerpen: bezoekers stellen belang in toneelproducties, stedenbouw, huwelijks-gedrag en meer algemeen nog de

³ Aldus François Perin in *Le Vif-L'Express*, 1 april 1994, p. 18.

demografische ontwikkeling tijdens de bezetting. Uiteraard zijn deze nieuwe belangstellingssferen nog marginaal in vergelijking met de talrijke vragen over de concentratiekampenwereld, het verzet in het algemeen, het lot van de krijgsgevangenen.

Tenslotte kunnen we nog vermelden dat naast de talrijke Belgische amateurhistorici, nieuwsgierigen, studenten en navorsers, ook buitenlanders een beroep doen

op onze collecties. Isabelle Alignan (*Université de Montpellier*) bereidt een doctoraat voor over de vluchtelingen van mei 1940, Prof. Flynn (*University of South Swanee, Tennessee*) onderzoekt de toestand van de vrouwen in de onmiddellijke na-oorlog. Ook Jonathan Helmreich, bekend door zijn studies over Kongo en de uranium, bezocht het Centrum.

Chantal Kesteloot (wm)

De seminars 1993-1994

Twee thema's liepen als een rode draad doorheen het programma van de seminars: een as **cultuur en samenleving** en een as **historiografie en nieuwe interpretaties**.

Het programma ving aan met de projectie van de film *Marcourt ou la mémoire secrète* van André Darteville en Francis Dujardin. Deze film wilde, bijna vijftig jaar nadien, de herinnering aan die gebeurtenis, de slachting van dorpsbewoners door de Duitsers op 9 september 1944, bestuderen en gaf in hoofdzaak het woord aan de slachtoffers. Dat deed een stevige polemiek ontstaan met de groep verzetslieden, die ervan beschuldigd werden de aanleiding voor de Duitse represailles geweest te zijn. Die polemiek was nog steeds aan de gang, toen het Centrum besloot André Darteville uit te nodigen. Het seminarie verliep toch in alle sereniteit en het debat draaide vooral rond het gebruik van het TV-medium in geschiedenis.

Minder polemisch maar even belangwekkend was het onderwerp van de

lezing van de Gentse historica Gita Deneckere op 22 december 1993. Op basis van onderzoek van de archieven van de ministerraad bestudeerde zij het fenomeen van het gebruiken en dienstbaar maken van de staking van 1936, zowel door haar voorstanders als door haar tegenstanders. De staking werd terzelfdertijd beschouwd als een uitlaat van het sociaal ongenoegen en als een sociaal drukingsmiddel met op de achtergrond de besmettingsdreiging van het «rode» Frankrijk.

Het seminarie van de Franse historicus Virgili op 12 januari 1994, dat handelde over kaalscheren en kaalgeschorenen, bevond zich op het scharnierpunt van de twee thema's van het jaar. Het gaat hier enerzijds over een analyse van een onderwerp dat tot dusver slechts vluchtig behandeld werd in de historiografie en anderzijds over de studie van een sociaal verschijnsel: wat weet men over de personaliteit van de scheerders? Scheerde men overal in Frankrijk en wat was de omvang van dat fenomeen? Hoe moeten die scheerbeurten geplaatst worden in een bredere benadering van het geweld en in

de uitoefening van een rechtspraak die verschil maakt tussen de geslachten ? Dat waren een aantal vragen die aan bod kwamen tijdens de discussie.

De culturele benadering werd gebracht door Peter Van Hooydonck op 26 januari 1994 in zijn uiteenzetting over het beeldverhaal tijdens de bezetting. Via vijf levenslopen poogde hij het belang van de oorlog in de productie van stripverhalen te vatten. Hij zette uiteen hoe en waarom de oorlog een sleutelmoment in de geschiedenis van het beeldverhaal was. Er is meer dan een parallel te maken tussen het beeldverhaal en het teaterleven tijdens de bezetting - thema wat op 23 maart werd aangebracht door de romaniste Cécile Michel. In beide gevallen was de oorlog een geschikte periode voor het ontluiken van jong nationaal talent: de Amerikaanse *Cartoons* werden door de Duitse censuur geweigerd; de Franse toneelgezelschappen kwamen nog slechts zelden naar België. In beide gevallen ook kan men bij de bevrijding niet spreken van een echte zuivering.

Een heel ander onderwerp, alhoewel het duidelijk in een samenlevingsperspectief thuishoort, werd voorgedragen door de VUB-historicus Jeffrey Tyssens op 23

februari. Hij beschreef de toestand van de vrijdenkerij in de tussenoorlog, het verlies aan invloed in het politiek milieu, de evolutie van de recrutering en de relaties met de vrijmetselarij.

Op 20 april brachten Peter Romijn (RIOD) en Bruno De Wever (RUG) een stand van zaken over de recente geschiedschrijving betreffende WO II in België en in Nederland, zoals die behandeld werd in het speciaal nummer van *Spiegel Historiael*. Het debat spitste zich toe op de verschillende beleving in beide landen en op het probleem van de herinnering aan WO II. Waaruit blijkt een eigen herinnering ? Hoe kan dat verleden verteerd worden ? Welk is de rol en de invloed van de historici op de schepping van dat geheugen en welke is de invloed van de herinneringen in die context ? Dat waren enkele van de vragen tijdens dit seminarie dat elkeen toeliet een betere kennis van de «andere» te verwerven.

Op 4 mei sprak Michel Apers (Nationale Dienst voor Filmclubs) over de invloed van de naoorlogse realiteit op de cinematografische fictie in de periode 1945-1960.

Chantal Kesteloot (wm)

Voor deelnemers aan wedstrijden!

We voorzien dat in de komende maanden herhaaldelijk vragen zullen gesteld worden over bepaalde gebeurtenissen betreffende de bevrijding en het einde van de oorlog. De media zullen (en hebben het reeds gedaan) kwisvragen stellen, prijskampen organiseren over die gebeurtenissen. Het is niet de rol van het Centrum u pasklare oplossingen voor te schotelen. De navorsers zijn geen wandelende encyclopedieën. Maar in onze leeszaal zijn alle werkinstrumenten daarover beschikbaar en u kan er tevens de nodige wetenschappelijke begeleiding vinden.

WM

Colloquia

Het verzet en de Noord-Europeanen

Zoals in de vorige aflevering van '30-'50 aangekondigd, richt het Centrum, samen met het *Institut d'Histoire du Temps Présent*, van 23 tot 25 november ek. een colloquium in over «Het verzet en de Noord-Europeanen». Het maakt deel uit van een geheel van vijf colloquia waarin een wetenschappelijke benadering van het Verzet nagestreefd wordt, los van alle herdenkingsatmosfeer.

Drie thema's komen in Brussel aan bod: het verzet en de Britten; sociale beweging en verzet; collectief geheugen van het verzet in Noord-Europa.

De verhouding tot Groot-Brittannië neemt een belangrijke plaats in de mentaliteits-geschiedenis. Anglofilie en anglofobie wisselen elkaar af, botsen, vermengen zich, wat tot actie, wat tot netwerken leidt. Tijdens het colloquium zal dit fenomeen bekeken worden vanuit de verschillende nationale oogpunten.

Het Verzet komt niet over als een homogeen geheel, verre van zelfs. De composanten getuigen van een zeer verschillende sociale dynamiek. Waar plaatst de arbeidersklasse zich tussen verzet en collaboratie? De houding van het patronaat is wel anders dan het veelgebruikte cliché van «patronaat = collaboratie». In de realiteit echter staat men ver af van de gesloten kaste, die

eenduidig reageert. En naast die beide groepen, die nog makkelijk te definiëren zijn, zijn er nog die sociale groepen, waarvan een benadering naar categorieën toe eerder moeilijk lijkt. Hoe de houding bepalen van de middenstand, de intellectuelen, de ambtenaren, de adel, de landbouwers? In welke mate kon het verzet de elites aanspreken, of kwam er een nieuwe elite? Zo ja, welk is de aard van die nieuwe elite?

De geschiedenis van de oorlogsherinnering is uiteraard een meervoudige werkelijkheid. Bestond er in bepaalde landen een sociale consensus? Bracht die oorlogsherinnering reeds bestaande tegenstellingen aan de oppervlakte of werden er nieuwe scheidingsmuren opgetrokken?

Dat zijn, beknopt weergegeven, een aantal van de vragen die tijdens het colloquium opgeworpen worden.

Om het onderzoek zo volledig mogelijk te maken en nieuwe onderzoeksschema's op vergelijkend terrein te ontwikkelen, werden Belgische, Franse, Nederlandse, Luxemburgse, Britse, Deense en Noorse historici uitgenodigd. Tijdens het colloquium zullen derhalve drie werktalen gebruikt worden (Frans, Nederlands en Engels), terwijl er voor simultaanvertaling gezorgd wordt.

Voorlopig programma**1. HET VERZET EN DE BRITTEN****a. De Europeanen in hun verhouding tot Groot-Brittannië**

Annette BECKER (Université Lille III), *Les Anglais dans l'imaginaire résistant.*

Christian BOUGEARD (Université Rennes 1), *La résistance bretonne et les Anglais.*

Alain COLIGNON (CREHSGM), *La résistance en Belgique francophone: l'anglophilie par défaut.*

Paul DOSTERT (Fondation luxembourgeoise), *La résistance luxembourgeoise et les Britanniques.*

Robert FRANK (CNRS), *L'image des Anglais dans la Résistance et l'opinion française.*

Jan HUNIN (Katholieke Universiteit Leuven), *Camille Huysmans en Engeland in en rond de Tweede Wereldoorlog.*

Esben KJELDBAEK (Nationalmuseet), *The Image of the British in Danish Resistance.*

Janine PONTY (Université de Besançon), *Les rapports entre Français, Polonais et Anglais au sein des réseaux et en particulier le réseau F2.*

b. De Britten en Europa

Sir Michael FOOT (Prof. emer.), *The British Secret Services and Northern Europe.*

Yves LE MANER (Agrége d'histoire), *Le Courrier de l'Air et la résistance.*

Mark SEAMAN (Imperial War Museum), *Britain and European Resistance 1940-1945 (Problems of Supply and Communications and Responses by the Resistance in Occupied Europe.*

David STAFFORD (University of Edinburgh), *Churchill, SOE and Northern Europe.*

William UGEUX (Université Catholique de Louvain), *La vision des Anglais et la présence belge Outre-Manche.*

Etienne VERHOEYEN (CREHSGM), *La résistance vue de Londres: ententes et divergences entre Belges et Britanniques.*

2. SOCIALE BEWEGING EN VERZET**a. Patronaat en arbeiders**

Thierry GROSBOIS (Université Catholique de Louvain), *Le renseignement économique et financier en Belgique occupée. L'exemple du Groupement d'études économiques.*

Rik HEMMERIJCKX (AMSAB), *De Belgische communisten en het syndicaal verzet: de actie van de strijdcomités (1940-1944).*

François MARCOT (Université de Besançon), *Peugeot, un patron dans la résistance.*

Philippe MIOCHE (Université d'Aix-en-Provence), *Les rapports entre le patronat sidérurgique du Nord de la France et de la Lorraine et la Résistance.*

Morthen THING (Center for Arbejderkulturstudier), *La classe ouvrière danoise et l'occupant.*

Jacques WYNANTS (Université Catholique de Louvain), *Front de l'Indépendance et Armée secrète: un reflet du clivage entre notables et classes populaires ?*

b. Kunstenaars, middenstand, adel en landbouwers

Francis BALACE (Université de Liège), *La résistance conservatrice: les avatars d'une identité idéologique.*

Claude Isabelle BRELOT (Université de Tours), *La noblesse française et la Résistance.*

Christian DELPORTE (Université de Tours), *Journalistes de la Résistance: une approche collective.*

José GOTOVITCH (Université Libre de Bruxelles), *L'engagement des intellectuels dans la résistance.*

Ole Kristien GRIMNES (Universitetet i Oslo), *The Attitude of the Political Circles to the Resistance in Norway.*

Jean-Marie GUILLON (Université d'Aix-en-Provence), *La Résistance et les classes moyennes dans le Var ou le Midi de la France.*

Magdelon DE KEIZER (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie), *The Resistance Paper Het Parool, 1940-1945: a New Look at the Resistance.*

René LESAGE (Professeur certifié d'histoire), *Les rapports entre classes moyennes et Résistance.*

Robert MENCHERINI (Université d'Avignon), *Les milieux artistiques et intellectuels dans les Bouches-du-Rhône.*

Nicole RACINE (Centre d'étude de la vie politique française), *Intellectuels et Résistance.*

Jacqueline SAINTCLIVIER (Université de Rennes 2), *Le monde paysan et la résistance.*

Cees SCHULTEN (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie), *Het Nederlandse verzet en de politieke partijen.*

Marie-Pierre VERHAEGEN (Rijksuniversiteit Gent), *Participation de la noblesse belge à la résistance à l'occupant allemande.*

Olivier WIEVIORKA (Université de Valenciennes), *Etudiants et Résistance.*

3. HET COLLECTIEF GEHEUGEN VAN HET VERZET IN NOORD-EUROPA

Bruno DE WEVER (Rijksuniversiteit Gent), *Idealistische oostfrontstrijders en flaminboches. De collaboratie in België: onverwerkt verleden ?*

Anne ERIKSEN (Institutt for Kultur- og Samfunnsst ), *The Popular Memory of the War in Norway.*

Chantal KESTELOOT (CREHSGM), *La résistance: ciment d'une nouvelle identité en Wallonie ?*

Pierre LABORIE (Université de Toulouse le Mirail), *Mémoires collectives de la Résistance.*

Pieter LAGROU (Katholieke Universiteit Leuven), *Memory and National Identity. Myths of Resistance and Martyrdom in Belgium, France and the Netherlands.*

Peter ROMIJN (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie), *De houding in het Nederlandse verzet ten aanzien van de collaboratie tijdens en na de bezetting.*

Anette WAARING (K benhavens Universitet), *Memories of the Occupation in Denmark.*

Praktische inlichtingen.

Deelname: 400 BEF. - Deelname en teksten van de referaten: 1.000 BEF. Het colloquium grijpt plaats in het Auditorium *de Ligne*, in de lokalen van het **Gemeentekrediet**, de Lignestraat, 1000 Brussel. Het inschrijvingsbedrag moet gestort worden op rekening 091-0102814-23 met de vermelding **Deelname** of **Deelname met referaten**.

Wetenschappelijk secretariaat en inschrijvingen: Chantal KESTELOOT, NCWOII, Résidence Palace, Blok E, Wetstraat 155, bus 2, 1040 Brussel. Tel. (02)287.48.11.

Chantal KESTELOOT (wm)

Limburg in WO II: Een geschiedenis apart

In onze vorige aflevering werd deze studiedag, georganiseerd door de Limburgse Werkgroep voor Aktuele Geschiedenis (LIWAG) reeds aangekondigd (verkeerdelijk werd de datum als 24 oktober 1994 genoteerd, het moet zijn zaterdag 29 oktober). Het programma werd ondertussen uitgediept.

In de voormiddagssessie (start om 9 u., koffiepauze om 10.40 u., einde gepland om 12.15 u.) komen veeleer de *actoren* aan bod. **Bruno De Wever** (RUG) zal het hebben over *De Nieuwe Orde in Limburg. Het succes van de Vlaams-nationalisten*. **Louis Vos** (KUL) behandelt de *Vlaams-nationalistische intelligentsia in Limburg. De leiders van het VNV in Limburg*, terwijl **Daniel Coninckx** (LIWAG) in zijn referaat over *de gemeenteraden, de provincieraad en de Limburgse volksvertegenwoordigers: 1938-1946. Machtsgreep en epuratie*, nagaat welke continuïteit er bestond in het Limburgse politieke leven. **Evrard Raskin** gaat dieper in op de figuur van *Gerard Romsée, Gouverneur en secretaris-generaal in WO II*.

Om 11 u. spreekt **Luc Renders** (LUC) over *Limburgse schrijvers in WO II*. De voormiddagssessie wordt besloten met een open panelgesprek, waarbij **Wim Meyers** (NCWOII) als moderator optreedt.

De namiddagssessie, gemodereerd door **Maria De Waele** (RUG), is dan eerder gewijd aan de *slachtoffers*, en vangt om 13.30 u. aan met **Frank Caestecker** over *Nazisme onder Duitse mijnwerkers*. **Jan Kohlbacher** en **Johan Kusters** (LUC) hebben het over *Krijgsgevangenen in Limburg: tijdens en na WO II*, gevolgd door **Tuur Wollants** en **Jos Bouveroux**, die meer specifiek de *Russische krijgsgevangenen in Limburg* bestudeerd hebben. **Bert Boeckx** (NCWOII) besluit met *Breendonkgevangenen uit de Westelijke Mijnstreek*.

Na de koffiepauze om 15.10 u. spreekt **Frans Keersmaekers** over *Joden uit Antwerpen in Limburg*, **Luc Minten** over de inzet van *Incivieken in de Limburgse mijnen* en gaat **Carl Rymen** in op een aantal *militaire aspecten van de bevrijding*. Ook hier wordt besloten met een open panelgesprek.

Deze studiedag, georganiseerd door het LIWAG i.s.m. NCWO II vindt plaats in de **Universitaire Campus Diepenbeek (Gebouw D)** (Hasselt). Een boeken-tentoonstelling is gepland, en de inschrijvers zullen beschikken over een synopsis van de referaten in de deelnemersmap. De deelnamekosten bedragen 450 fr. (koffiepauzes inbegrepen), die ten laatste tot **20 oktober 1994** te storten zijn op

rekeningnummer 001-0187079-42 van het LUC, met vermelding *LIWAG-Colloquium*. Belangstellenden kunnen verdere

informatie bekomen bij:

- LUC, secretariaat Economie-Rechten: tel. 011/26.87.32
- Daniël CONINCKX (voorzitter *LIWAG*), Diestsevest 33/13, 3000 Leuven, tel. 016/23.87.90.

Wim Meyers

Een informatieseminarie

Om het colloquium over de sociale, culturele en politieke weerslag van WO II, gepland voor de herfst van 1995, zo goed mogelijk voor te bereiden, heeft het Centrum besloten logistieke steun te verlenen aan studenten die in die richting hun licentieverhandeling voorbereiden.

In die optiek besloot het Centrum in een eerste fase voorrang te verlenen aan de lokale geschiedenis. Vanuit het plaatselijke vlak immers kan men gemakkelijker de talrijke facetten van het politieke, sociale en culturele leven van het bezette land benaderen. Talrijke vragen blijven nog open. Wat weet men over het profiel van het vooroorlogse politieke personeel? Wat was de houding van die lokale autoriteiten bij het begin van de oorlog? Werden er vertegenwoordigers van de *Nieuwe Orde* aangesteld? Wat was het lot van de bevolking? Wat is er gekend over de inplanting van verzetsgroepen? Algemeen gesteld luidt het dan: hoe beleefde de bevolking de oorlog en hoe beleefden de sociale, politieke, economische en culturele groepen de terugkeer naar de «normaliteit». Of anders uitgedrukt, wat was de weerslag van de oorlog op korte, halflange en lange termijn in de steden en gemeenten?

Met dat voor ogen werden de seminars voor hedendaagse geschiedenis van de verschillende universiteiten aangeschreven. Zevenentwintig studenten (*RUG* (4), *KUL* (7), *ULB* (4) en *UCL* (12)) reageerden positief. Een eerste informatievergadering greep plaats op 22 november 1993. In twee groepen naar de taal gesplitst kregen de studenten een algemeen overzicht voorgesteld: Rudi Van Doorslaer en Chantal Kesteloot hadden het over de historiografie over WO II, Dirk Martin stelde de collecties van het Centrum voor, terwijl Pieter Lagrou sprak over de rol van de vaderlandslievende verenigingen. Het tweede deel van de sessie, waarbij alle studenten aanwezig waren, was gewijd aan de verhandelingen zelf. Ieder had de gelegenheid een overzicht van zijn onderzoek te geven en daarover met de aanwezige navorsers van gedachten te wisselen.

Na onderzoek van de behandelde onderwerpen bleek dat de aanwezige studenten wel werkten over een WOII-onderwerp, maar niet iedereen over lokale geschiedenis alleen. Daarom werd besloten in twee groepen te werken. Op 7 maart 1994 werden alle studenten die over lokale geschiedenis werken uitgenodigd,

op 14 maart kwamen vooral studenten van de *KUL*, met verhandelingen over de collaboratie aan bod.

Tijdens de eerste sessie gewijd aan de lokale geschiedenis - waarbij echter thema's aan bod kwamen als het dagelijks leven, het verzet, het politiek personeel - werd vooral het heuristische werk beklemtoond. Na een eerste gespreksronde gaf Frank Seberechts een overzicht van zijn onderzoek over de gemeente Wommelgem, dat zich reeds beloftevol aankondigt en alle mogelijkheden van de lokale geschiedenis illustreert. In aanwezigheid van Bruno De Wever, Jacques Wynants, José Gotovitch, Rudi Van Doorslaer en Chantal Kesteloot hadden de studenten dan de mogelijkheid hun problemen uiteen te zetten, waaraan de aanwezige navorsers poogden te antwoorden. Bleek, en dat is natuurlijk geen verrassing, dat de staat van de documentatie nogal verschillend is

naargelang de gemeentes en dat de toegankelijkheid ervan even wisselvallig is. Wel bestaat er enige hoop op verbetering daar talrijke gemeentes in deze herdenkingsjaren op zoek zijn naar de geschiedenis van hun «zwarte jaren van de bezetting».

De tweede sessie handelde dan over de collaboratie en de repressiepolitiek. De gedachtenwisseling, met Bruno De Wever, Kris Hoflack en Rudi Van Doorslaer, ging voornamelijk over de bronnen en de problematiek van de collaboratie.

Het initiatief wordt tijdens het academiejaar 1994-1995 met een nieuwe ontmoeting met de betrokken studenten voortgezet. Met dergelijke werkvergaderingen hoopt het Centrum zijn rol van permanent discussieforum waar te maken.

Chantal KESTELOOT (dm)

«ONDER DE LAARS» in Pepinster

In april 1994 bracht de historische commissie van Pepinster een interessante tentoonstelling, de eerste die ik bezocht in dit jaar van herdenkingsplechtigheden. De Commissie staat bekend om haar dynamisme en doet beroep op goed geïnformeerde verzamelaars.

Uiteraard heeft deze manifestatie, die onderdak kreeg in de lokalen van het atheneum, een pedagogisch karakter. In een chronologische orde worden documenten, voorwerpen, uniformen voorgesteld. Niets origineels dus, tenzij dat alles doorgetrokken wordt tot het regionale niveau.

Naast de panelen met algemene informatie, de grote sfeerfoto's, waarvan een aantal door het Centrum geleverd werden, valt vooral de rijkdom van de lokale documentatie op: het Fort van Tancremont, de Grenswielrijders, de Lanciers, het verzet in Pepinster (ik zag echter niets over Georges Libert of *les Insoumis*: vergetelheid ?), de plaatselijke politieke gevangenen, het oprukken van de Amerikanen vanuit Le Mousset.. Talrijke en dikwijls onuitgegeven foto's, interessante affiches (ik zag er twee die meer bepaald op Verviers betrekking hadden voor de eerste keer) wekten de belangstelling van de inwoners en de andere genodigden tijdens de opening.

Naar inhoud en uitwerking is het een uitstekende tentoonstelling. Hopen we maar dat de andere die we nog zullen zien in de

volgende maanden het zelfde «top-niveau» zullen halen. Een verzorgde brochure situeert de gebeurtenissen in hun context.

Jacques Wynants (wm)

«DE JAREN '30 IN BELGIË. DE MASSA IN VERLEIDING»

Tentoonstellingscommissaris Ronny Gobyn en vormgever Winston Spriet zijn er in geslaagd op een schitterende manier het beeld, en ik schrijf bijna de geest, van de jaren dertig te reconstrueren. Wie met het clichématig idee van een crisisdecennium de tentoonstelling (ASLK-galerij van 25 februari tot 5 juni) binnenstapt, zal enigszins in verwarring gebracht terug buiten komen. De jaren dertig waren een periode van armoë, kommer, politiek geweld en oorlogs-dreiging, maar de tentoonstelling toont overtuigend dat in die periode ook onze moderne maatschappij, met haar technische vooruitgang en moderne communicatiemiddelen (film en radio!), vorm krijgt. Het enige wat ik in deze tentoonstelling mis is de kunstproductie (hoewel de architectuur en de toegepaste kunst wel manifest aanwezig zijn). Dringt een bepaalde vorm van massificatie die wij terugvinden in het buitenland (de Mexicaanse muralisten, Picasso's

Guernica) tot in België door? Het ware boeiend geweest dit naast het politieke, economische en sociale portret van de tijd te plaatsen.

Bij deze tentoonstelling hoort een mooi en vooral belangrijk boek dat meer biedt dan men gewoonlijk van een tentoonstellingscatalogus verwacht⁴. Met Herman Balthazar als voorzitter van het wetenschappelijk comité, werd een basiswerk bij elkaar geschreven door de Belgische specialisten op de diverse terreinen van de geschiedenis van de jaren dertig. Bijzonder boeiend is het stuk van Marc Reynebeau over cultuur dat niet toevallig helemaal vooraan werd geplaatst. Hierin staan wellicht de meest vernieuwende inzichten, maar vooral wijst deze keuze op het toegenomen belang van het culturele (in de brede betekenis van het woord) in de contemporane historiografie.

Rudi Van Doorslaer

⁴ Brussel, ASLK ism. Ludion, 1994, 4°, bibl., ill., ind., 318 p.

Promoties

Tijdens de vergadering van 21 januari 1994 besliste het Wetenschappelijk Comité Dr. Rudi Van Doorslaer en Drs. Frans Selleslagh te bevorderen tot werkleider.

Colloquium over de betrekkingen tussen Duitsland en West-Europa.

Van 17 tot 20 november vond in Aachen het colloquium *Deutschland und der Westen im 19. und 20. Jahrhundert* plaats. Het was een organisatie van de **Ranke-Gesellschaft**, dat als lofwaardige doelstelling heeft de *Geschichte im öffentlichen Leben* te propageren.

Een honderdtal historici en geïnteresseerde leken volgden een driedaags programma met 14 referaten die de betrekkingen tussen Duitsland en Frankrijk, Groot-Brittannië maar ook Nederland, België en Luxemburg vanaf 1870 behandelden.

Naast zwaargewichten als H.W. Von Der Dunk, Anthony Nicholls, Jürgen Wendt, Jacques Bariety en Lothar Kettenacker nam ook ondergetekende er het woord over *Belgien und Deutschland im Zeitalter der Weltkriege*.

Uit de discussie achteraf bleek vooral de nuancering van de *Vlaamse* oorsprong van de Belgische onafhankelijkheidspolitiek voor dit academisch publiek een quasi nieuw gegeven te zijn...

De neerslag van het geheel van dit colloquium dat een welkome balans opmaakt van de huidige stand van onderzoek terzake, zal eerlang in boekvorm verschijnen (en uiteraard in de leeszaal van het Centrum te consulteren zijn).

Eén euvel - en dat geldt niet alleen voor dit colloquium - is m.i. dat geen generalist werd aangetrokken om de krachtlijnen van de specifieke referaten in een synthese te verwerken.

Dirk Martin

Histoire et mémoire, le Midi et la France

Zo luidde de titel van het colloquium, het eerste van de reeks colloquia gewijd aan *La Résistance et les Français*, - van 1993 tot 1995 georganiseerd in samenwerking met het *Institut d'Histoire du Temps Présent* - dat plaatsgreep van 16 tot 18 december 1993 in de Universiteit van Toulouse *Le Mirail* en een vijftigtal deelnemers samenbracht.

Thema's van de werkvergaderingen waren: het ontstaan van het verzet, de uitgesloten en de vergeten, geheugen en beeldvorming, milieu en praxis, regionale eigenheid, confrontatie van verzetslui met de geschiedschrijving. Bijna een wonder in een dergelijk colloquium, de organisatoren Pierre LABORIE en Jean Marie GUILLON

hadden een formule uitgedokterd, die iedereen toeliet aan het woord te komen. Ronde Tafel-gesprekken, synthese-verslagen, «kruisverhoren» van auteurs en confrontaties met actoren leidden tot een geïntegreerd geheel.

Dit colloquium zal in ieder geval een kentering teweegbrengen in de historiografie over het verzet in Frankrijk. Het steeg zowel uit boven de georkestreerde en als politiek middel gebruikte voorstellingen, afgegrensd door de gaullistische en communistische interpretaties (en hun tegenstanders), als boven het diskrediet en de vergetelheid waarin het Verzet de laatste jaren was

beland. Dat opent goede vooruitzichten voor het onderzoek, eens het volledige programma afgewerkt is. Wij herinneren eraan dat een dergelijk colloquium in Brussel georganiseerd wordt in november van dit jaar.

Aan dit colloquium, waar ook het vergelijkend perspectief niet vergeten werd, namen twee Belgische historici deel. José Gotovitch had het over de aanvang van het Verzet in België, Pieter Lagrou behandelde de herinnering van het Verzet tijdens de Koude Oorlog.

José Gotovitch (wm)

Extreem-rechts in Franstalig België

In de reeks **POL-HIS, Politique & Histoire** van de uitgeverij **De Boeck Université** verscheen de neerslag van het colloquium georganiseerd door het NCWOII over extreem-rechts in Franstalig België.

De vooruitgang van extreem-rechts in Franstalig België roept bittere herinneringen op en stelt vragen die door de historicus en de politoloog niet ontweken mogen worden. Daarom het colloquium, en deze bundel.

De inhoudstafel omvat: **José Gotovitch**, *Pour une histoire adulte du Temps présent*; **Gaston Braive**, *Tentations droitières dans la jeunesse catholique*; **Alain Colignon**, *Le rexisme, un pré-poujadisme ?*; **Martin Conway**, *Explications pour un échec*; **Francis Balace**, *Le tournant des années soixante, de la droite réactionnaire à l'extrême droite révolutionnaire*; **Claude Javeau**, *L'image de Jean-Marie Le Pen, une enquête dans les classes terminales du secondaire*; **Jules Gérard-Libois**, *Les scrutins du 24 novembre 1991, l'audience électorale d'une nébuleuse*; **André-Paul Frogner**, *Groupes et comportements électoraux, vote écologiste et vote d'extrême droite*; **Rudolf Rezsohazy**, *Dix questions d'un sociologue*; **Xavier Mabilie**, *Observations finales*.

De l'avant à l'après-guerre. L'extrême droite en Belgique francophone kost 650 F (+ porto) en kan bekomen worden bij de uitgeverij c/o ACCES+, Fond Jean-Jacques 4, 1348 Louvain-la-Neuve.

Archief

Qua institutionele giften en bewaargevingen bleef het de afgelopen maanden niet bij die van het Algemeen Rijksarchief en de BRTN.

Zoals vermeld in deze '30-'50 maakte Dr. Albert De Jonghe zijn werkarchief aan het Centrum over. Betrokkene was van 1970 tot 1987 aan het centrum verbonden als vrij navorser. Hij maakte in de oorlogshistoriografie naam met zijn Hitler en het politieke lot van België en zijn reeks De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel. Er was op 9 november 1993 een vrachtwagentje nodig om het archief te vervoeren. A. De Jonghe en Wim Meyers, die het archief zal klasseren (foto WM).

Zo stelde de **Provincie Antwerpen (museum Sterckshof)** voor het zgn. *Klokkenarchief* (een vijftal strekkende meter) in bewaring te geven. De wegvoering van de Belgische kerkklokken kan daarmee in detail bestudeerd worden. Een eerste beschrijving van het bestand staat reeds ter beschikking.

Samen met de hogervernoemde bewaargevingen bewijst dit dat het Centrum mbt. de oorlogsperiode ook een rol kan spelen als een federaal archief voor officiële documenten. Het afgelopen jaar overtroffen de bewaargevingen van federale instanties trouwens ruimschoots de verwervingen afkomstig van privépersonen.

Wat deze laatste betreft moet eerst en vooral de gift van **Dr. Albert De Jonghe** aangestipt worden. De volledige verzameling (meer dan 25 strekkende meter) die hij aanlegde voor het schrijven van zijn

studies over de bezettingspolitiek berust nu in het Centrum.

Kwantitatief eerder bescheiden, maar daarom kwalitatief niet minder belangrijk zijn de ongeveer 120 andere aanwinsten. Het zwaartepunt daarvan wordt gevormd door de **egodocumenten, vnl. over de deportatie** (18 stuks, via G. Van Den Berghe) (fonds JP). Van de 45 overige bestanden betreffen er 12 persoonlijk archief (fonds P). Als onderwerpen komen aan bod: **Duitse aministraties en organisaties** (14 bestanden), **verzet** (7), dagelijks leven (4), deportatie en bestanden ivm. Groot-Brittannie en de Verenigde Staten (telkens 3), Het Belgisch leger en de regering in Londen (telkens 2) en extreem-rechts - syndicalisme - K.P. - socialisme - repressie (telkens één bestand).

Tenslotte kwamen ook de eerste microfiches en fotocopieën binnen uit het **Bundesarchiv Potsdam** (economie, *Hitlerjugend* en diverse). Naar analogie met de **GRMA**-reeks zullen zij als een apart fonds beschouwd worden.

Qua ontsluiting van de archieven moet daarenboven vermeld worden dat in 1993 nog twee nieuwe inventarissen werden gepubliceerd. **Gerd De Coster** behandelde *Duitse organisaties en instellingen in België (1933-44)*, Brussel, NCWOII, 1993, 4°, ind., 65 p. (*Inventarissen* 28), terwijl **Etienne Verhoeyen** de *Réseaux de renseignements*, Bruxelles, CREHSGM, 1993, 4°, ind., 38 p. (*Inventaires* 29) inventorieerde.

Dirk Martin

Bibliotheek

De recente boekenaanwinsten doorgelicht

In een tijdspanne van zo'n drie maanden, tussen januari en maart 1994, werden 175 boeken aangekocht voor de bibliotheek⁵. Daarvan waren er 39% in het Frans, 29% in het Engels, 20% in het Nederlands, 10% in het Duits en 2% in het Italiaans. Ter vergelijking: in het totale boekenaanbod van het NCWOII (42.341 beschrijvingen op 25 maart 1994) zitten 38% Franstalige titels, 21% Nederlandstalige, 19% Engelstalige, 18% Duitstalige en bijna 1% Italiaanse. Daar komen nog wel 1,24% Russische boeken bij. De trend bij de recente aanwinsten gaat dus in de richting van duidelijk meer Engelstalige werken en even duidelijk minder Duitstalige. Hierbij moet uiteraard worden bedacht dat de verwerving van Duitse 'tijdsdocumentatie', zeg maar nazistica, het aanzienlijk aantal Duitse werken in de globale collectie verklaart. Deze verschuiving is echter ook het gevolg van een bewuste aankooppolitiek. Er worden meer Engelstalige titels aangekocht omdat in de wetenschappelijke studiedomeinen die het Centrum bestrijkt de Angelsaksische landen toonaangevend zijn.

Bij het bekijken van de thema's die onder de recente aanwinsten sterk zijn vertegenwoordigd (zoals de judeocide, het nationalisme, culturele en filosofische aspecten van de periode '30-'50, maar zelfs en ook de geschiedenis van het communisme en de Sovjetunie en van

Duitsland en het nazisme), blijkt dat precies de Engelstalige wetenschappelijke studies dominant zijn geworden. Tussen de boeken die in het Frans en ook wel het Nederlands verschijnen, bevindt zich meer getuigenisliteratuur en werken over lokale geschiedenis.

Wanneer er meer Engelstalige boeken worden aangekocht betekent dat dus niet dat er meer titels over Angelsaksische landen worden aangekocht. Integendeel, van de 175 aangekochte boeken handelen er 130 over een bepaald historisch aspect van één land of regio en daarin blijft, na België, Frankrijk voorop staan. De volledige lijst ziet er als volgt uit: België (46), Frankrijk (26), Duitsland (23), Sovjetunie (7), Nederland (6), Groot-Brittannië (5), Spanje en de Verenigde Staten (4), Italië (3), Joegoslavië (2), Argentinië, Griekenland, Oekraïne en Tsjechoslovakije (1).

Welke inhoudelijke krachtlijnen kunnen uit deze aanwinsten worden gepuurd? Laten wij met het internationale terrein beginnen. Hier staat de judeocide afgetekend op kop met 12 studies. Daaronder belangrijk bibliografisch onderzoek, zowel over genocides in de 20ste eeuw als de jodenuitroeiing in het bijzonder. Opvallend is de tendens naar meer aandacht voor de herinnering aan en de beeldvorming over de judeocide. Bij deze 12 werken moeten nog bepaalde

⁵ De antiquarisch aangekochte boeken laten wij hier buiten beschouwing. Op dit terrein hebben we een inspanning gedaan om oudere werken te verwerven over cultuur en kunst in de periode '30-'50.

interessante regionale studies worden gevoegd, bijv. over Italië en Servië, en enkele algemene studies over joodse migratie en identiteit, over antisemitisme na de Tweede Wereldoorlog en over de zigeuners. Signaleren wij hier in het bijzonder het verschijnen in het Frans en het Nederlands van het meest recente standaardwerk van Raul Hilberg ⁶.

Naast de werken over militaire geschiedenis (4), moet op het internationale terrein melding gemaakt worden van enkele boeiende analyses m.b.t. nationalisme en nationale identiteit (eveneens 4). Het hoeft geen betoog dat de gebeurtenissen in Oost-Centraal Europa reeds sinds enkele jaren een stimulans vormen voor de wetenschappelijke productie over het nationalisme en de etniciteit in historische context. Vele uiteenlopende onderwerpen komen verder nog aan bod, waarbij de geschiedenis van het communisme en de Communistische Internationale goed is vertegenwoordigd, met daarnaast publikaties gaande van internationale politiek en polemologie, naar studies over concentratiekampen, maar ook revisionistische (of beter negationistische) literatuur, tot studies over filosofie en nazisme.

Frankrijk dan. Er zijn de onvermijdelijke werken over Vichy en de collaboratie, met een opvallend aandeel voor de betekenis van het culturele terrein, maar het verzet en de Franse internationale politiek (of Frankrijk in de internationale politiek) scoren toch bijna even hoog. Daarnaast blijft het biografisch genre goed vertegenwoordigd: er zijn studies over Raymond Aron, Charles de Gaulle en André Malraux. Ook het communisme,

weliswaar vanuit een verscheidenheid aan invalshoeken (biografisch, migranten, bevrijding, Sovjetunie, de *banlieue rouge*). Niet toevallig verschenen er tenslotte drie studies over de bevrijding en de daarop volgende zuiveringen.

De oorlog, of beter de nazitijd, neemt in de Duitse geschiedschrijving nog steeds een prominente plaats in, maar de naoorlogse gevolgen eisen in de recente studies een steeds belangrijker plaats op. Komen ondermeer aan bod: De Duitse bevolkingsgroepen die uit Centraal-Oost-Europa werden verdreven, de Duitse krijgsgevangenen, de Duitse oorlogskerkhoven, de naoorlogse problematiek en het neo-nazisme.

Er werden een zestal werken over Nederland verworven, gaande van een autobiografie van de Groningse historicus en oud-communist Ger Harmsen, over enkele meer cultureel gerichte studies, naar een boek over Nederlands-Indië tijdens de Japanse bezetting. In de Angelsaksische historiografie komt de Koude Oorlog (twee studies in Groot-Brittannië) naar voren, terwijl uit de Verenigde Staten enkele interessante werken op het terrein van de cultuurgeschiedenis werden weerhouden. Vermelden wij hier in het bijzonder een eerste aanzet tot kindergeschiedenis van de oorlog door het gebruik van *oral history*. M.b.t. Sovjetunie kunnen zo goed als alle wetenschappelijke publikaties onder één noemer worden gebracht, de terreur uit de Stalintijd (met ondermeer een biografie van Beria). Verder nog te signaleren zijn enkele Italiaanse studies (de wapenstilstand van 1943, de migratieproblematiek en jawel, de joodse

⁶ Raul Hilberg, *Perpetrators. Victims. Bystanders: the Jewish catastrophe, 1939-1945*, New York, Harper Collins, 1992, 351 p. In het Nederlands verschenen onder de titel *Daders. Slachtoffers. Omstanders: de joodse catastrofe, 1933-1945*.

geschiedenis), een interessant onderzoek over Argentinië in de jaren dertig en veertig, over Tsjechoslovakije na 1945, over de bezetting in Griekenland en over de Oekraïne (met focus op, hoe kon het ook anders, de nationale identiteit).

Wat verscheen er tenslotte zoal over België in de periode '30-'50 ? De lokale geschiedenis staat hier afgetekend vooraan (11 boeken), gevolgd door de herinneringsliteratuur (7). Verzet en collaboratie dragen slechts in beperkte mate bij tot de wetenschappelijke produktie (elk één titel: hulp aan joden en een biografie van José Streefkerck), daar waar de ruimere politieke en culturele geschiedenis veel belangstelling blijven opwekken (vier titels elk). Te vermelden hier de studie over Simenon en de literatuur, maar vooral het boek van Jeffrey Tyssens over de vrijzinnigen en de schoolkwestie voor de Tweede Wereldoorlog⁷. In de oorlogshistoriografie

vinden wij nog enkele boeken over militaire geschiedenis en over het dagelijks leven tijdens de bezetting. Daarnaast werden werken verworven over de naoorlogse economische geschiedenis, over internationale politiek, over krijgsgevangenen, over de zuivering (repressie) en over sociale geschiedenis. Op dit laatste terrein is er, in deze korte periode van drie maanden, een tweede voor wat België betreft, belangrijk te weerhouden werk verschenen bij het NCWOII zelf, de neerslag van het colloquium over de verplichte tewerkstelling in Duitsland⁸. Wie zich tenslotte wil informeren over de nieuwe visies op de Tweede Wereldoorlog in Nederland en België, verwijzen wij naar het pas verschenen themanummer van het tijdschrift *Spiegel Historiael*⁹.

Alain Colignon - Rudi Van Doorslaer

⁷ Jeffrey Tyssens, *Strijdmunt of pasmunt ? Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie, 1918-1940*, Brussel, VUB-Press, 1993, 376 p.

⁸ *De verplichte tewerkstelling in Duitsland. Le travail obligatoire en Allemagne, 1942-1945. Acta van het Symposium gehouden te Brussel op 6 en 7 oktober 1992*, Brussel, NCWOII, 1993, 4°, 266 p.

⁹ *Spiegel Historiael, Maandblad voor Geschiedenis en Archeologie*, jg. 29, maart-april 1994.

Een aanrader

Het onlangs bij Peter Lang, New York enz., verschenen *The German Occupation of Belgium 1940-1944* werpt een ander licht op het bezette België. Het is het werk van Prof. Werner Warmbrunn. Geboren in Duitsland, studeerde hij geschiedenis in de Verenigde Staten, waar hij jarenlang doceerde. Zijn West-europese origines hebben steeds zijn wetenschappelijk werk beïnvloed. Indertijd publiceerde hij *The Dutch under German Occupation 1940-1944*, nog steeds een referentiewerk in de Angelsaksische literatuur. Lange verblijven in Europa, en vooral in het Centrum maakten hem vertrouwd met de Belgische situatie. We hebben het resultaat voor onze ogen.

WM

Fototheek

Naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van *D-Day* en van de bevrijding van België is de vraag naar iconografisch materiaal voor het inrichten van tentoonstellingen en allerhande

herdenkingsplechtigheden zeer sterk gestegen. Niet minder dan tweehonderd gemeenten, tal van instellingen en privépersonen verzochten het Centrum om advies en medewerking voor grote en kleine projecten

waarmee ze beide markante historische feiten waardig willen memoreren. En de lijst is nog niet af. Wekelijks lopen er nog dergelijke verzoeken binnen. Einde maart zag de (zeer voorlopige) lijst van de tentoonstellingen, waaraan het Centrum zijn medewerking verleent, er als volgt uit: Kapelle o/d Bos (1-10 september), Pepinster (10-25 april), Stokkem-Lanklaar (9-23 september), Tienen (3-5 september), Sint-Lambrechts-Woluwe (2-9 mei), Ronse (3-5 september), Hellend Vlak van Ronquières (30 april-31 augustus), Oosterzele (14-21 oktober), Sint-Niklaas (3-17 april en eind augustus) en Seraing (3-5 september). De data voor de andere lokaliteiten moeten nog worden vastgesteld.

Inzake aanwinsten, moeten wij vooral de schenking van onze Gentse correspondent Jacques De Vos vermelden. Hij bezorgde ons zeven dozen met bijzonder waardevolle foto's, afkomstig van de *Belgian Military Mission* bij de Amerikaanse troepen. Zij geven ons een fotografisch verslag van de militaire campagnes bij de bevrijding, van Normandië tot Duitsland. De oorsprong van deze verzameling is de moeite om te vermelden: in 1970 redde hij ze van de verbrandingsoven in een Belgische kazerne (nadat een deel reeds in de oven was verdwenen!). Naast dat fotomateriaal bevat de gift van Jacques De Vos eveneens een interessante collectie boeken, tijdschriften en affiches.

Van de heer Francis Cattoir uit Brussel kregen wij de toelating om 180 merkwaardige foto's over de bevrijding van de kampen *Thekla*, *Dachau* en *Buchenwald* te reproduceren. Op die manier hebben wij eindelijk een leemte in onze fototheek kunnen aanvullen.

Frans Selleslagh

De Amerikanen in Hendrikskapelle (Archief J. Devos)

Alleen... (Archief J. Devos)

Wij stellen voor

In de vorige aflevering maakten Alain Colignon en Rudi Van Doorslaer een vergelijking inzake de aankooppolitiek van het Centrum én van het **Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie** in Amsterdam.

Dick Van Galen Last, bibliothecaris in het RIOD, was zo bereidwillig zijn commentaar bij die bevindingen neer te pennen, daarbij een aantal suggesties te doen, en die tekst aan '30-'50 toe te vertrouwen. Een mooi voorbeeld van grensoverschrijdende collegialiteit.

Deze uitvoerige reactie maakt echter dat de beloofde vergelijking met het *Institut d'Histoire du Temps Présent* pas in de volgende aflevering zal gebracht worden.

WM

De bibliotheek van het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie

Het is een aardig idee om het aanschafbeleid van de bibliotheken van verwante instituten te vergelijken. Want een duidelijke koers varen in de immer zwellende stroom van publicaties over de oorlogsjaren is geenszins een makkelijke opgave en vergelijkingen kunnen licht tot verbeteringen leiden. Om deze metafoor nog even door te zetten: voortdurend verlegt de rivier haar bedding en het vergt dus een nauwlettende lectuur van de vaktijdschriften - maar ook van de kranten en andere tijdschriften - om zich daardoor niet al te zeer te laten verrassen.

De bibliotheek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie is de plaats waar men bij uitstek geconfronteerd wordt met de veranderende modes, omdat niet alleen geleerden maar ook het zogenaamde grote publiek en de media dagelijks deze afdeling met vragen bestoken. Het aanschafbeleid kan dus niet meer, zoals in de 'rustige' (1945-1980) jaren alleen gericht zijn op de ondersteuning van het wetenschappelijk onderzoek, maar moet ook in het belang van de maatschappelijke dienstverlening (denk aan de uitvoering van de wetgeving ten aanzien van de verschillende groepen

oorlogsgetroffenen) nu rekening houden met belangstelling voor bijvoorbeeld zaken als de opsporing van oorlogsmisdadigers, herdenkingen, monumenten, films, uniformen, herinneringen van overlevenden etc. Het inspelen op de behoeftes uit de samenleving vergt de aanschaf van andere boeken dan die besproken worden in vaktijdschriften als bijvoorbeeld het *Historisch-Politisches Buch*.

Overigens zijn de historici in hun preoccupaties niet minder grillig dan de media of het publiek. De recente belangstelling voor *memory* en verwerking (een afgeleide van het postmodernisme) zal misschien wel weer even snel vergeten en zelfs verwerkt zijn als die voor de kwantitatieve of marxistisch-structuralistische studies van de jaren zestig en zeventig.

Maar terug naar ons aanschafbeleid: voor een vergelijking is het goed te beginnen met de uitgangspunten. Over het Koninkrijk der Nederlanden in de jaren 1940-1945 schaffen wij in principe alles aan wat er verschijnt - het merendeel van deze studies ontvangen wij trouwens omdat de auteurs daarvoor de collecties van het instituut hebben geraadpleegd. Ik gebruik het plechtige **Koninkrijk der Nederlanden** omdat wij natuurlijk ook alles aanschaffen over de jaren van de Japanse dreiging en bezetting van Nederlands Indië. Dat verklaart meteen de constatering in '30-'50 dat onze visie minder *Europees* georiënteerd is - je kunt ook zeggen dat men in Amsterdam met haar koloniale verleden minder *Eurocentrisch* is dan onze vrienden in de hoofdstad van de EG.

Waar wij ons in de ruimte dus wel breder moeten oriënteren, zijn wij in tijd weer enghartiger. Het bestuur van het RIOD heeft

uitdrukkelijk nooit willen streven naar een *Institut für Zeitgeschichte* of een *Institut d'Histoire du Temps Présent*, zoals onze collega's in München en Parijs. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat onze belangstelling op 10 mei 1940 begint en met de capitulatie van Japan eindigt. Zonder voor- en naspel geen spel: ook bredere studies als die van Norbert Elias, Ernst Nolte, Karl-Dietrich Bracher, Jean-Pierre Faye, Alain Finkielkraut, Michael Howard, Paul Kennedy of Paul Johnson vinden in onze kasten een verdiende plaats.

Worden er dus voor de aanschaf van publicaties over de bezettingsgeschiedenis van Nederland en Indië geen wetenschappelijke selectiecriteria aangelegd, voor studies over het Derde Rijk en de andere landen dient dat wel te geschieden omdat ruimte en budget ontoereikend zijn. Dat is geen klacht, maar eerder een voordeel. Mijn voorganger Eduard Groeneveld heeft praktisch in zijn eentje in de jaren 1945-1987 een prachtige wetenschappelijke collectie weten op te bouwen, die ik niet graag vervuild zou willen zien door eendagsvlinders.

Kortweg gezegd wordt er voor de aanschaf bekeken of die boeken nieuwe inzichten of analyses bieden. Maar ook die criteria kan men niet altijd handhaven, omdat een slecht boek zelf weer een object van wetenschappelijke discussies kan worden: denk aan *Other Losses* van James Bacque over de behandeling van Duitse krijgsgevangenen, of de herinneringen van de secretaresses van Hitler die weer om een andere reden niet mogen ontbreken: elk woord van een ieder die de man gekend heeft mag in zo'n collectie natuurlijk niet ontbreken evenmin trouwens als diens vervalste dagboeken.

Een goed voorbeeld van een stroomverlegging is de enorme hausse in studies over de *Shoah* sinds de jaren tachtig. Het bijhouden van de tijdschriften die je in staat moeten stellen daaruit een weloverwogen keuze te maken is al een dagtaak op zich. Men kan zich daarbij afvragen of bijvoorbeeld de al eerder genoemde en vooral in de VS recentelijk in zwang geraakte *survivors literature* - de herinneringen van de overlevenden - nu wel echt iets toevoegt aan onze historische kennis over deze periode. Onlangs verscheen bijvoorbeeld de Nederlandse vertaling van het boek van Helene Moszkiewiez, *Inside the Gestapo - A Jewish woman's secret war*, met als ondertitel in het Nederlands: 'Het waargebeurde verhaal van de strijd van een joodse vrouw tegen de Nazi-terreur'. Nu kan je na vijftig jaar altijd beter op je hoede zijn als men het over *waargebeurd* heeft. En ja, al spoedig lezen we dat in het eerste oorlogsjaar de ik-figuur woedend tegen een Duitse legerofficier uitvalt: *Al die grote gasovens die in Duitsland worden gebouwd: waar zijn die voor denk je ? Om cakes voor jullie in te bakken ? Om maaltijden voor jullie in te bereiden ? Nee! Die zijn bedoeld om ons, de joden, te verbranden!* Onnodig voor uw lezers op te merken dat er toen nog geen sprake was van gasovens, laat staan dat zoiets bekend zou zijn aan een meisje in Brussel.

Boeken als deze dienen eerder een didactisch dan een historisch nut: ze kunnen aan een groter publiek de mogelijkheid tot inleving en identificatie geven, een nut dat bijvoorbeeld een film als *Schindler's List* ontegenzeggelijk heeft, waar Claude Lanzmann's *Shoah* natuurlijk de betere historische documentaire is. En Wolfgang Koeppen's *Jakob Littners Aufzeichnungen aus einem Erdloch* (1948) of, recenter,

Simcha Guterman's *Het opgedoken boek* (1993) zijn om andere redenen van belang dan de boeken van Raul Hilberg.

Dit zijn slechts enkele van de overwegingen en problemen die een rol spelen. Ze maken misschien iets begrijpelijk van de in '30-'50 gesignaleerde verschillen, ze maken vooral begrijpelijk dat de toevoeging van de auteurs *wat niet belet dat het NCWOII de belangrijkste of vernieuwende studies op dit gebied zou hebben over het hoofd gezien* niet minder voor het RIOD geldt. En voor het misverstand zou ontstaan dat wij studies over België veronachtzamen: in onze onlangs verschenen *Aanwinstenlijst* over 1993 prijken er 5. De reden dat u deze en andere categorieën niet aantrof in onze *Aanwinstenlijst* over 1992 en wel in uw *Aanwinstenlijst* is simpel. Die boeken verschenen in 1993 en zijn daarom wel opgenomen in de lijst van het NCWOII, die tot augustus 1993 loopt.

In deze tijd van vergelijkende bezettingsgeschiedenissen zou het een goed idee zijn om, nadat de instituten zelf aan het woord geweest zijn, een objectieve buitenstaander eens een vergelijkende analyse te laten maken van het aanschafbeleid in Brussel, Parijs, München en Amsterdam en dan wél over dezelfde periodes (en bovendien over een langere termijn). Zo'n vergelijking zou een aardig beeld kunnen geven niet alleen van de academische preoccupaties maar ook van de bredere culturele verschillen in de betrokken landen en daarmee een kleine bijdrage kunnen vormen tot de moderne cultuurgeschiedenis van Europa.

Dick Van Galen Last

«Een niet-gebeuren» ¹⁰

Leon José de Ramirez Reina, zoals Léon Degrelle officieel door het leven ging in zijn Spaanse ballingschap, overleed op 31 maart 1994. Het overlijden van de stichter van het rexisme, alhoewel reeds een halve eeuw politiek dood, veroorzaakte heel wat tumult in de krantenredacties aan beide zijden van de taalgrens. Uiteraard bracht de kalme actualiteit, aan de vooravond van het Paasweekend, mee dat de kranten meer aandacht en ruimte konden besteden aan de pomperijen en de carrière van de man, die ooit België op stelten zette.

De meeste kranten opteerden voor de inhoud van hun berichtgeving eerder voor een relatieve sereniteit - het is immers reeds zo lang geleden - wat echter niet belette (vooral dan in de Franstalige pers) dat er nogal «kleurrijke» titels gebruikt werden. *Dinosaure au teint fleuri* (*La Libre Belgique*, 2-3-4 april), *Mythomane paranoïaque* (*Nord-Eclair/Journal de Mons*, 2 april), *Führer van de Germaanse Walen* (*De Standaard*, 5 april). Verder gingen dan *De grootste mond van de collaboratie zwijgt voorgoed* (*Gazet van Antwerpen*, 4 april), *La mort d'un traître* (*La Dernière Heure*, 4 april), *Mort d'un salaud* (*La Wallonie*, 4 april). Daarvan afgezien treft vooral de onbetwistbare didactische bekommernis van de commentatoren. De stevigst onderbouwde artikels, de volledigste enquêtes vindt men ongetwijfeld in *Le Soir* en *La Libre Belgique*, voor de Franstalige pers, en *De Morgen* en *De Standaard* voor de Vlaamse kranten, alhoewel ook de bijdragen in *La*

Meuse of *Vers l'Avenir* waardevol blijken. Sommige commentatoren konden niet weerstaan aan de gemakkelijke woordspeling of plaatsten de anecdote op de voorgrond. Kon het anders met zo'n onderwerp? De meeste kranten legden de klemtoon op de oorlogsperiode, wat tot uiting komt in de illustraties - de meesten opteerden voor een Degrelle in Duits uniform - bij voorkeur dat van de *Waffen-SS*, de handen drukkend van zijn «adoptievader» of de fascistische groet brengend. Van de Rex-leider in de dertiger jaren werd slechts één foto gebracht, de jonge tribuun in zijn burgerpak onder het embleem van Christus-Koning tijdens de meeting in O.L.V.Lombeek. In de Vlaamse pers werd een recente opname gebracht, uit Spanje, waar men de zelfvoldane oude man ziet opstappen tussen twee magere rijen bewonderaars, die hem de Hitlergroet brengen. De boodschap is duidelijk: niets vergeten en niets geleerd.

Tijdsverschijnsel: *De Standaard*, verwijzend naar Luc Huyse, meende dat de overledene een groot obstakel op de weg naar amnestie was, daarin gevolgd door *Wij*, het weekblad van de *Volksunie* in zijn uitgave van 6 april.

Op te merken nog is dat de kranten die banden hebben met de christelijke familie, meer aandacht besteedden aan de periode 1936-1940 en daarmee poogden de katholieke wortels van het rexisme in zijn context te plaatsen.

¹⁰ *Un non-événement*, aldus Georges GORIÉLY in *Le Vif/L'Express*, op 14 april 1994.

Weinige commentatoren besteedden aandacht aan zijn bestaan in Spanje, tenzij om vragen te stellen over zijn niet-uitlevering (*La Libre Belgique*, 2 april). De geruchten, die in de zestiger jaren ophef maakten over Degrelle als man achter de schermen van de neo-nazi-internationale, behoren blijkbaar tot het verleden. Integendeel, beklemtoont *Le Vif/L'Express* (14 april), Degrelle laat slechts een onbeduidende politieke erfenis na,

alhoewel hij toch zo graag zijn contacten met negationistische kringen beklemtoonde (*De Morgen*, 2 april).

Kortom, er werden geen tranen weggepinkt in onze pers, en er zaten heel wat doornen in de grafkransen. Geoogst wordt wat men gezaaid heeft.

Alain COLIGNON (wm)

Repressie en amnestie

«En wat meer bepaald ons eigen land betreft, wil ik mij aansluiten bij het verzoek dat koning Boudewijn destijds als volgt heeft geformuleerd: *'In het kader van de pacificatie tussen de gemeenschappen moeten maatregelen bestudeerd worden, die kunnen bijdragen tot de verzoening tussen alle burgers'*». Deze passus uit de Nieuwjaarsrede van Koning Albert II op 1 februari 1994 maakte ophef en deed het debat over amnestie, en derhalve ook over de repressie, oplaaien. Daarenboven werd aangedrongen op het van overheidswege, herzien van de zaak Irma Laplasse, een vrouw die terechtgesteld werd in 1945, zaak waarbij historici en rechtsgeleerden ernstige twijfels hadden bij de procesbesluitvorming. Daarbij kwam dan nog op 1 april het bericht van het overlijden van Léon Degrelle, de meest bekende van de collaborateurs in België.

Het ligt niet in onze bedoeling in met dossier het debat over te doen. Zowel taal- als ideologische componenten maken dat deze materie bijzonder gevoelig ligt. Ook de patriottische betrokkenheid speelt hierin een rol (belangstellenden kunnen het persdossier in het Centrum raadplegen).

Wat we hier willen brengen is een informatief dossier. François Debroux, magistraat-emeritus en ere-jurisconsult bij de Belgische Ambassade in Frankrijk was zo vriendelijk de verschillende repressie- en gratiemaatregelen, die in België getroffen werden, op een rijtje te zetten. Peter Romijn, onze Nederlandse vakgenoot verbonden aan het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (Amsterdam) schetst de situatie in Nederland, terwijl Jean-Pierre Azéma, Professor Hedendaagse Geschiedenis aan het *Institut d'Etudes politiques de Paris*, het gebeuren in Frankrijk beschrijft.

Tenslotte volgt een bibliografie van de belangrijkste werken betreffende die problematiek.

WM

Amnestie en eerherstel

De juridische begrippen

Er bestaat nog enige verwarring aangaande amnestie en eerherstel, daar het beiden maatregelen zijn om strafrechtelijke veroordelingen uit te wissen.

Wat *amnestie* betreft bestaat er geen enkele wettelijke tekst. Het is een daad van de wetgevende macht die, om de herinnering van bepaalde strafbare feiten uit te wissen, de strafrechtelijke vervolging veroorzaakt door die daden voorkomt of doet ophouden en de uitgesproken veroordelingen vernietigt. Met andere woorden, er wordt geacht dat een veroordeelde na amnestie nooit in rechte vervolgd is geweest.

Amnestie is algemeen en objectief en slaat op alle individuen die, op een welbepaald tijdstip, een strafbare daad of een reeks strafbare daden pleegden. Het gaat hier over een politieke daad, gemotiveerd door de wil tot verzoening of sociale integratie. Dat houdt in dat een amnestiewet, omwille van de uitzondering die zij aanbrengt in de toepassing van de gerechtelijke beslissingen, door haar sociale weerklink en door haar praktische gevolgen, slechts een uitzonderingsmaatregel kan zijn. Dergelijke wetten zijn dan ook weinig talrijk in het wetgevend arsenaal in België.

Ons beperkend tot het terrein van het "incivisme", moet hier toch herinnerd worden aan de twee wetten die tijdens het interbellum gestemd werden, de wet van

19 januari 1929 (*Belgisch Staatsblad*, 20 januari) en van 11 juni 1937 (*Id.*, 13 juni).

De wet van 19 januari 1929 bepaalde dat de straffen, zowel de hoofdstraffen als de bijkomende, in verband met de daden gepleegd tussen 4 augustus 1914 en 4 augustus 1919, als uitgedoofd beschouwd werden, en dat voor de volgende artikelen van het Strafwetboek: artikelen 104 en 109 (de regeringsvorm of de orde van troonopvolging te vernietigen...); artikel 115 (economische collaboratie met de vijand); artikel 118bis (politieke collaboratie); artikel 121bis (verklikking aan de vijand).

De wet sloot formeel het herstel van de veroordeelden in hun burger- en politieke rechten uit, dus de kiesbekwaamheid en de teruggave van titels, graden, openbare betrekkingen en ambten die zij bekleed hadden. Zij bleven ook de schades en de restituties, te betalen aan de Staat én aan particulieren, verschuldigd.

Voor de activisten was dat niet voldoende, zij eisten een volledige en zuivere amnestie. Dat werd verwezenlijkt door de wet van 11 juni 1937, die de bewoordingen van de wet van 1929 overnam, maar wel bepaalde dat de inbreuken die de wet voorzag vanaf dan volledig en zuiver geamnestieerd waren, onder voorbehoud echter van de niet teruggave van titels, graden, openbare betrekkingen en ambten, alsmede de verkiesbaarheid. De vermelding van de geamnestieerde straffen werd uit het

strafregister genomen, zodat deze niet langer konden gebruikt worden in geval van recidive en een belemmering konden zijn voor een voorwaardelijke veroordeling.

Sinds 1945 werden talrijke wetsvoorstellen voor amnestie voorgelegd. Geen enkele ervan werd het voorwerp van een debat ten gronde in het parlement. Het laatste voorstel (Kamer van Volksvertegenwoordigers, 27 december 1993, Annemans cs) werd getiteld "Wetsvoorstel amnestie toekennende aan de slachtoffers van de repressie".

Het beveelt volledige amnestie aan voor de inbreuken gepleegd tussen 9 mei 1940 en 16 juni 1949, zoals vermeld in de artikelen 113 tot 121bis van het Strafwetboek en in de wet van 22 maart 1940 betreffende de bescherming van de nationale instellingen. Het voorstel doet alle ontzettingen en onbekwaamheden voortvloeiende uit deze overtredingen verdwijnen en laat dus niets overblijven van de beteugeling van de collaboratie met de vijand.

Eerherstel is het uitwissen voor de toekomst van een strafrechterlijke veroordeling, meer bepaald door de opheffing van de ontzettingen en onbekwaamheden ermee verbonden. In tegenstelling tot amnestie kan dit geen algemene maatregel zijn; zij moet het voorwerp zijn van een individuele gerechtelijke maatregel.

Iedereen, veroordeeld tot straffen die niet uitgewist kunnen worden (de uitwissing

geldt slechts voor politiestraffen na een periode van 5 jaar), kan in eer hersteld worden, zo hij sinds minstens vijf jaar niet kon genieten van een eerherstel.

Voorafgaand aan de procedure voor eerherstel moet de veroordeelde zijn gevangenisstraf uitgezeten hebben, zijn boete, restituties en schadevergoedingen betaald hebben.

De aanvrager van eerherstel moet een verzoekschrift richten tot de Procureur des Konings. Deze verricht een onderzoek bij de burgemeesters en de vrederechters van het kanton, waarna het dossier aan de Procureur-generaal wordt overgemaakt. Het Hof van Beroep, na vaststelling van de wettelijke voorzieningen, beslist soeverein of de verzoeker al dan niet getuigt van een voldoende inkeer en of hij de gunst die hij vraagt verdient. Eerherstel is inderdaad een gunst, geen recht.

Het eerherstel maakt, naar de toekomst toe, voor de veroordeelde een einde aan alle gevolgen van de veroordeling onverminderd de verworven rechten aan derden. Het maakt een einde aan de onbekwaamheden voortvloeiend uit de veroordeling, belet dat deze gebruikt kan worden in geval van recidive, belet ook dat zij een voorwaardelijke veroordeling belemmert of vermeld wordt in uittreksels van het strafregister of het militair zakboekje. Het geeft evenwel aan de veroordeelde de titels, graden, functies, publieke ambten en bedieningen, waaruit hij ontheven werd, niet terug. (WM)

François DEBROUX

De inzet van de zuivering in Frankrijk ¹¹

Een niet afgesloten rouwperiode

Minder dan twee jaar na de bevrijding was de repressie in Frankrijk de inzet geworden van hevige politieke tegenstellingen. Van de kant van de collaborateurs waren er klachten over het geweld van de buitengerechtelijke repressie, over het feit dat er geen onderscheid werd gemaakt tussen de nazis in de collaboratie en de aanhangers van het Vichy-regime, over het 'revolutionair' klimaat en de poging van sommigen om via de repressie een deel van de elite uit te schakelen. Deze klachten werden snel overgenomen door extreem-rechts. In die kringen circuleerden cijfers die van meer dan één miljoen repressieslachtoffers spreken. Met de komst van de Koude Oorlog zullen de verwijten over de repressie meer en meer gericht worden aan het adres van de communisten en ze zijn nu ook afkomstig van bepaalde socialisten en van de gaullisten van de RPF. De aanvallen tegen de repressie konden aan kracht winnen omdat het verzet - ook al onder invloed van de Koude Oorlog - zijn eensgezindheid verloor en door interne tegenstellingen werd verzwakt. Dat alles verklaart waarom de twee amnestiewetten (van 5 januari 1951 en 24 juli 1953) zo weinig verzet hebben opgeworpen. Die amnestiewetten hadden de nationale verzoening als

oogmerk. Maar uiteindelijk hebben zij niemand tevreden gesteld. Het is duidelijk dat Frankrijk de collaboratie en de repressie niet heeft verwerkt.

De zware erfenis van de collaboratie.

Het zijn de historici die post factum het onderscheid hebben gemaakt tussen de collaborateurs die samen met nazi-Duitsland in Europa een autoritaire orde wilden vestigen en de volgelingen van Pétain en zijn Vichy-regime. De eerste categorie was, in numerieke termen uitgedrukt, ultraminoritair. Zij had nauwelijks aanhangers bij de Franse bevolking, maar heeft wel een sleutelrol gespeeld in de harde repressie die de bezetter vanaf 1944 organiseerde. Anders lag het voor het Vichy-regime. Zijn invloed op de Fransen was uitermate groot. Nu is het wel zo dat Pétain een soort culturele revolutie op het oog had en niet zozeer een verregaande collaboratie met de bezetter. Toch stond dat regime in feite in dienst van de Duitsers. Naar het einde van de bezetting trad de Vichy-staat steeds repressiever op. Het instrument bij uitstek daarvoor - de *Milice française* - assisteerde herhaaldelijk de Duitsers in hun strijd tegen het Franse verzet.

¹¹ Deze tekst van Prof. J.-P. Azéma, vertaald door Luc Huyse, verscheen in **Onze Alma Mater**, het driemaandelijkse tijdschrift van de Vlaamse Leergangen Leuven, in de aflevering van februari 1992. Wij danken én **Onze Alma Mater** én Prof. Huyse voor de toelating deze tekst over te nemen, die deel uitmaakte van het dossier voor de studiedag op 6 september 1991 aan de KUL over collaboratie en repressie in België, Denemarken, Frankrijk, Nederland en Noorwegen. Wij danken tevens J.-P. Azéma voor zijn toelating de tekst te laten afdrucken.

Dat de Fransen zo talrijk Pétain volgden heeft vooral te maken met de overtuiging dat hij in staat was om de identiteitscrisis waarin Frankrijk in de zomer van 1940 verzeild was geraakt ten goede te keren. Maar achter deze consensus ging een reusachtig misverstand schuil. De Fransen verwachtten van de overwinnaar van Verdun dat hij de nationale eendracht zou herstellen en tegenover de bezetter de grootste terughoudendheid aan de dag zou leggen. Maar Pétain voerde een beleid waarin hij een groot deel van de Franse gemeenschap uitsloot en engageerde zich zo ver in de collaboratie dat op het einde van de bezetting een burgeroorlog niet meer te vermijden was.

De dubbele logika van de repressie

De bestraffing van de collaborateurs liep over twee sporen. Al tijdens de maanden die de ontschepping van de geallieerden voorafgingen is een buitengerechtelijke repressie van stand gegaan. Het verzet beschouwde zichzelf toen en tijdens de bevrijdingsgevechten in oorlog met de collaborerende Fransen. De verzetslui werden daarin gevolgd door een deel van de bevolking dat in een vreemde mengeling van revanchisme en zucht naar politieke en sociale vernieuwing aan de zuivering van Frankrijk meehielp. In deze buitengerechtelijke fase van de repressie, die nog een tijdje na de bevrijding zou doorgaan, zijn 80% van alle geëxecuteerde collaborateurs omgekomen. Het ging meestal om verklikkers en om leden van de *Milice française*. In enkele gevallen zijn ook leidinggevende figuren van het Vichy-regime standrechtelijk geëxecuteerd.

Een andere logika werd verdedigd door de Voorlopige regering onder de leiding van

de Gaulle. Zij wou de repressie in gerechtelijke banen houden omwille van de legaliteit en om geleidelijk rust te brengen in de geesten. Maar tegelijkertijd wou zij getuigen van krachtdadigheid. Daarom werd de niet-afzetbaarheid van de rechters tijdelijk geschorst en werden de sancties die op collaboratie stonden aanzienlijk verhoogd. Met de berechting van de collaborateurs werden vijf instanties belast: een *Haute Cour de Justice* dat zou oordelen over de ministers uit de Vichy-regering, krijgsraden in de zones waar nog gevochten werd, militaire tribunalen en, vooral, twee instanties waarin lekenrechters «in de naam van het Franse volk» zouden rechtspreken: de *Chambres civiles* die de burgerlijke zuivering als opdracht hadden en de *Cours de Justice* die als een soort assisenhof functioneerden en 6.763 doodstraffen uitspraken waarvan er bijna 800 werden uitgevoerd. De Voorlopige Regering benoemde 18 *commissaires régionaux de la République* die volmacht hadden om deze machinerie in gang te zetten en te controleren.

Een litteken in het collectief geheugen

Kan men van de repressie zeggen dat zij in de geschiedenis van het hedendaagse Frankrijk een evenement van eerste rang is geweest? Wie de cijfers bekijkt zal de neiging hebben om deze vraag positief te beantwoorden. Er zijn om en rond de 10.000 Fransen omgekomen in het kader van de buitengerechtelijke repressie. Nog eens 1.500 zijn geëxecuteerd na een terdoodveroordeling door een rechtbank. Tussen september 1944 en april 1945 zijn zo'n 120.000 personen in interneringskampen opgesloten. Het aantal vrijheidsstraffen bedraagt iets meer dan 40.000. Meer dan 50.000 Fransen zijn als

'onwaardigen' van bepaalde rechten beroofd. Bovendien zijn ook minstens 12.000 ambtenaren gestraft. Maar aan de andere kant is het effect van de repressie op de politieke en sociale elites relatief gering geweest. De meeste notabelen die door de repressie werden getroffen zijn in het door de Koude Oorlog gewijzigde klimaat opnieuw opgevest. Bovendien is de politieke macht van het verzet snel afgebrokkeld. Kortom, de repressie heeft een in de tijd beperkte impact gehad op het leven van de Franse staat.

Anders ligt het voor wat het psychologisch effect betreft. In het geheugen van de Franse samenleving is en blijft de repressie een bron van twijfel, irritatie en onrust. Dat is des te meer zo omdat in de herinnering van de Fransen twee totaal uiteenlopende visies met elkaar in botsing komen.

Van communistische zijde wordt gezegd dat politieke overwegingen van de repressie een 'braderie' hebben gemaakt en dat de grote zondaars zijn ontsnapt. Het eerste verwijt is niet erg overtuigend: er zijn per slot van rekening toch 300.000 dossiers tegen van collaboratie verdachte Fransen opgesteld. De tweede klacht is pertinent: zeker is het dat de economische collaboratie met omzichtigheid is behandeld. Dat heeft te maken met de complexiteit van deze zaken, maar daarmee niet alleen. Het staat vast dat het bedrijfsleven is gespaard omdat men de industriëlen nodig had voor de economische wederopbouw. Anderzijds is het dan weer zo dat een ander segment van de Franse samenleving, de officieren in actieve dienst, zwaar is aangepakt: één op de acht is gestraft.

Er is een tweede, hardnekkige visie op de repressie. Zij wordt in leven gehouden door de 'slachtoffers' van de repressie, hun nazaten of hun epigonen. Zij bekijken de buitengerechtelijke repressie als een lange reeks van misdrijven van gemeen recht. Dat is overdreven, al dient gezegd dat zowat duizend personen die zichzelf tot het verzet rekenden achteraf voor de strafrechter zijn gekomen. Zij zien in de repressie eveneens een communistisch complot. Ook dat is niet bewezen, al werden aanvankelijk, zeker in de buitengerechtelijke fase, bepaalde notabelen direct gevisieerd. Van de overheidsrepressie, de officiële, kan men bovendien zeggen dat zij vaak in de eerste plaats de kleintjes heeft getroffen, zij die niet over de middelen beschikten om een goede advocaat te betalen of om hun zaak te rekken. De factor tijd was inderdaad van groot belang, want wie laat werd berecht kwam er meestal goed van af.

Er verschijnen nog altijd nieuwe publikaties over de collaboratie en de repressie. Dat toont aan dat het thema springlevend is. Sommige vragen blijven komen: hoe moet een natie omgaan met haar vijanden en vooral, met haar bezetters? Wanneer wordt attentisme collaboratie? Het kernprobleem is dat de meeste Fransen zich tijdens de bezetting op ambivalente wijze hebben gedragen. Alleen een minderheid heeft een duidelijke houding, pro of contra de bezetter en zijn vrienden, aangenomen. Dat maakt het precies zo moeilijk om, een halve eeuw na datum, rust te brengen in het collectief geheugen.

Jean-Pierre Azéma

Nederland

Gratie en herstel van rechten als instrument tot reïntegratie van politieke delinquenten in de maatschappij.

1. Inleiding

In Nederland bestonden na de Tweede Wereldoorlog twee algemene vormen van afrekening met collaboratie: de **zuivering** en de **bijzondere rechtspleging**.

Aanvankelijk, tijdens en vlak na de bezetting, prevaleerde de wens om alle landgenoten en instituties die met de vijand hadden gecollaboreerd door strenge en consequente maatregelen voor altijd uit de samenleving te verwijderen. De regering in Londense ballingschap had hiertoe een veelomvattende wetgeving ontworpen, die na de bevrijding nog op een aantal belangrijke punten werd aangevuld. Al na enkele maanden bleek dat de doelstellingen te hoog gegrepen waren voor de naoorlogse realiteit. Er was een chaos ontstaan van massale interneringen onder ellendige omstandigheden, terwijl ook de procedurele kant van de afrekening hopeloos was vastgelopen. Massale vrijlating van politieke gevangenen was dringende noodzaak, evenals nuancering en matiging van de zuivering. Behalve pragmatische argumenten werden hiervoor ook steeds meer principiële argumenten gehoord: het mocht toch niet zo zijn dat meer dan honderdduizend Nederlanders en hun gezinnen blijvend uit de samenleving werden gestoten op grond van alleen politieke gezindheid.

De achtereenvolgende Nederlandse regeringen hebben in de jaren 1945-1955 een doelgericht beleid gevoerd om de terugkeer van de grote massa van

collaborateurs in de samenleving mogelijk te maken. Dit gebeurde met behulp van een politiek van stapsgewijze gratiëring van vrijheidsstraffen, van herstel van rechten van gestraften en gezuiverden en van het scheppen van materiële voorwaarden voor terugkeer in de maatschappij. Er werd voor gewaakt niet de schuld als zodanig uit te vlakken, wel een deel van de straf. Politieke heropvoeding was officieel beleid. Van vrijgelatenen werd geëist, dat zij hun 'foute' politieke gezindheid afzwoeren. De ex-collaborateurs werden als individu bejegend en doordrongen van het verkeerde van hun keuze, vervolgens werden eveneens per individu of familie de voorwaarden voor reïntegratie geschapen. Heroprichting van politieke formaties van oud-collaborateurs werd onderdrukt. In dit beleid paste absoluut geen amnestie: alle genoemde maatregelen hadden het karakter van een gunst jegens betrokkenen; hun strafwaardigheid bleef overeind. Zoals Kossmann heeft vastgesteld; in België kon de legitimiteit van collaboratie ter discussie staan, in Nederland in het geheel niet.

2. Zuivering

In **zuiveringsprocedures** moest worden beoordeeld of leden van bepaalde beroepsgroepen (bijvoorbeeld ambtenaren, militairen, ondernemers, kunstenaars, beoefenaars van vrije beroepen), organisaties (zoals sportverenigingen, dragers van ridderorden, vak- en

standsorganisaties) individueel hadden gefaald om tijdens de bezetting een patriottische houding aan te nemen. In het algemeen werden degenen die blijk hadden gegeven van een nationaal-socialistische gezindheid voor het leven of voor een bepaalde tijd, bijvoorbeeld tien jaar, van hun ambten, functies of lidmaatschappen vervallen verklaard. Dit kon ook gebeuren met degenen die niet per se pro-nazi waren geweest, maar zich wel te slap of te opportunistisch tegen de vijand hadden getoond. Een geval apart was de perszuivering, waarin niet alleen individuele journalisten konden worden uitgesloten, maar ook krantenondernemingen in hun geheel.

Zuiveringsmaatregelen waren formeel een kwestie van tuchtrecht, niet van strafrecht, en op de uitspraken van zuiveringsraden stond geen beroep bij een hoger orgaan van reguliere rechtspraak open, noch een mogelijkheid tot vragen om gratie bij het bevoegd gezag. Aanvankelijk was zelfs binnen het kader van de zuivering geen beroepsinstantie aanwezig. In de ambtenarenzuivering was de minister van Binnenlandse Zaken de hoogste instantie; de gebruikelijke mogelijkheid van beroep bij de afdeling Rechtspraak van de Raad van State stond maar in zeer beperkte gevallen open. Ambtenaren, die op grond van het Zuiveringsbesluit werden ontslagen, verloren in de regel al hun aanspraken op wachtgeld en opgebouwde pensioenrechten. Slechts in een zeer beperkt aantal gevallen (enkele tientallen op een totaal van bijna 25.000) werden ontslagen ambtenaren in de jaren 1950 in hun pensioenrechten hersteld. Herstel in functie was in het geheel niet aan de orde. In het algemeen was terugkeer in vast dienstverband in ambtelijke functies voor gezuiverden onmogelijk. In overheidsdienst was er hooguit de

mogelijkheid van tijdelijke arbeids-overeenkomsten.

3. Bijzondere rechtspleging

De Bijzondere Rechtspleging was de *strafrechtelijke beoordeling* van delicten van samenwerking met de vijand. Dat kon slaan op het deelnemen aan de vervolging van joodse landgenoten en verzetsmensen, maar ook het vervullen van functies in nationaal-socialistische organisaties, het maken van propaganda voor de vijand of het dienstnemen in de *Waffen-SS*. De *Straffen* bestonden uit de *doodstraf* (152 keer uitgesproken en 40 maal geëxecuteerd), uit *vrijheidsstraffen*, uit *geldboetes*, *verbeurdverklaring* en *verlies van burgerrechten*.

Daarnaast waren er *administratieve maatregelen*, die niet formeel het karakter droegen van straf, maar materieel wel: verlies van de Nederlandse nationaliteit voor degenen die in Duitse staats- of krijgsdienst waren gegaan; maximale belastingheffing op veronderstelde oorlogswinst plus de bijkomende boetes wegens fiscale ontduiking en ook maatregelen als het verbod met bepaalde mensen om te gaan, het aanwijzen van een woonplaats of een werkgever. Meestal werd als bijkomende straf ook de uitoefening van een aantal burgerrechten, het kiesrecht, het recht bepaalde ambten en ereambten uit te oefenen onmogelijk gemaakt. Vermogensbestanden van politieke delinquenten werden na de bevrijding krachtens het Besluit vijandelijk vermogen massaal onder beheer gesteld van het Nederlands Beheersinstituut, in afwachting van een beslissing over de vraag of ze tijdens de bezetting al dan niet wederrechtelijk waren verkregen.

Zoals betoogd stelden de achtereenvolgende naoorlogse regeringen zich ten doel op termijn een streep onder het oorlogsverleden te zetten door de werking van de straffen in de tijd te begrenzen. Daardoor zaten rond 1960 alleen de vier Duitse gevangenen in Breda nog gevangen (de twee laatsten werden pas in 1989 vrijgelaten). Alle andere vrijheidsstraffen waren sinds 1947 fors bekort door **gratiemaatregelen**. Nogmaals: de gratiemaatregelen impliceerden geen uitvlakking van de schuld; die bleef bestaan. Wel kwam er een wettelijke regeling voor schadevergoeding aan de mensen die in de chaotische omstandigheden van na de bevrijding ten onrechte waren geïnterneerd. Dit ging slechts om significante vergissingen, zoals de vaker aangehaalde ongelukkige die door een buurman was aangegeven omdat hij contributie had betaald aan de NSB, dat wil zeggen: niet de Nationaal Socialistische Beweging van Mussert, maar de Nederlandse Schaakbond.

Herstel in burgerrechten was ten dele een kwestie van automatisme. Wie voorwaardelijk buiten vervolging was gesteld of door een tribunaal was veroordeeld, werd voor een termijn van tien jaar uit de rechten ontzet. Daarna kon men ze weer uitoefenen, met het oog op integratie in de samenleving. Wie door een Bijzonder Gerechtshof was veroordeeld, verloor de rechten voor de termijn van de vrijheidsstraf plus vijf jaar, en maximaal voor het leven. Individueel konden in zulke gevallen verzoeken tot teruggave worden ingediend, die in het overgrote deel van de gevallen werden toegewezen.

De vraag of oud-politieke gevangenen hun **geconfisceerde** of onder beheer gestelde **vermogensbestanddelen** konden

terugvorderen op de overheid, moest beantwoord worden in een juridische procedure voor een voor zulke kwestie speciaal in het leven geroepen **Raad voor het Rechtsherstel**. Dit was een kwestie van onafhankelijke rechtspraak en de overheid mocht (en wilde!) daarop geen invloed uitoefenen.

Nationaliteitsverlies had tienduizenden getroffen die dienst hadden genomen bij de *Waffen-SS*, de *NSKK* en dergelijke, alsmede hun gezinsleden. Deze laatsten konden een verzoek om teruggave indienen bij de burgemeester van hun woonplaats, maar aan de statenloosheid van de delinquenten zelf kon slechts een einde komen toen de regering medio jaren vijftig met een wetsvoorstel kwam, dat het betrokkenen mogelijk maakte om een verzoek terzake in te dienen. Statenloosheid kon behalve een stigma ook een ernstige maatschappelijke handicap zijn: zeelui konden geen monsterboekje aanvragen, kroegbazen geen drankvergunning en emigratie was formeel niet mogelijk.

Kortom: rechtsherstel geschiedde al met al stukje bij beetje, van regeling tot regeling, maar toch steeds in de richting van matiging en nuancering, zodat uiteindelijk in het midden van de jaren vijftig de formele gelijkberechtiging van oud-politieke delinquenten wel ongeveer was gerealiseerd. Ze konden weer een (vaak bescheiden) rol als burger in de Nederlandse samenleving spelen. Maar de schuld was niet uitgevlakt, voor hun medeburgers hebben ze hun maatschappelijk stigma nooit verloren en dat heeft ertoe geleid dat niet alle rechten die men formeel wel weer had ook materieel, zonder te provoceren, konden uitgeoefend worden.

Peter Romijn

Selectieve bibliografie.

Een aantal studies:

Maurits COPPIETERS, *De repressie na de tweede wereldoorlog*, in *Twintig eeuwen Vlaanderen. Deel 6. De Vlaamse Beweging*, p. 76-91, Hasselt, 1979.

Paul DEPUYDT, *Repressie en epuratie in België na W.O.II*, Leuven, KUL, 1984, 4°, bibl., ind., 306 p. (Lic.)

Raymond DERINE, *Repressie zonder maat of einde ?*, Leuven, 1979.

Dossier: Amnestie en de gevolgen van de repressie, in *Kultuurleven*, VII-IX/1976, p. 580-639.

Peter ELSLANDER, *Parlementaire debatten rond repressie en epuratie (september 1944 - augustus 1945)*, Leuven, KUL, 4°, ann., bibl., ind., 155 p. (Lic.)

Walter GANSHOF VAN DER MEERSCH, *Réflexions sur la répression des crimes contre la sûreté extérieure de l'Etat belge*, Bruxelles, 1946.

John GILISSEN, *Etude statistique sur la répression de l'incivisme*, in *Revue de Droit Pénal et de criminologie*, II/1951, p. 513-628.

Id., *Histoire de la répression de la collaboration avec l'ennemi*, Bruxelles, 1984.

Id., *La collaboration avec l'ennemi, Notion à contenu variable*, in *Les notions à contenu variable en droit (Travaux du Centre National de recherches de Logique)*, 1984, 297-327.

Guy GHYS, *Het proces Leo Vindevogel*, Brussel, Administratieve en Economische Hogeschool, 4°, 1989, ann., bibl., ill., tabl., 2 vol. (Lic.)

Maria GOOSSENS, *Statistische analyse van de door het Krijgsauditoraat opgespoorde personen, 1945-1947. Bijdrage tot de studie van de repressie en epuratie na W.O.II*, Gent, RUG, 1985, 4°, ann., bibl., ind., tabl., 111 p. + XXIII p. (Lic.)

F. GORLE, *De bronnen van het militair strafrecht. Met bijvoegsel: Chronologische lijst van wetten en normatieve teksten m.b.t. het militair strafrecht, de militaire strafrechtpleging en het tuchtrecht*, in *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, nr. 5 - IX-X/1984, p. 383-394.

Kris HOFLACK, Luc HUYSE en Peter ROMIJN, *Het spook van de collaboratie. De bestraffing en de perceptie van het onvaderlands gedrag in België en Nederland*, in *Spiegel Historiael*, maart/april 1994, p. 123-133 (Themanummer: *Nieuwe visies op de Tweede Wereldoorlog in Nederland en België*)

Luc HUYSE - Steven DHONDT, met **Paul DEPUYDT, Chris HOFLACK en Ingrid VANHOREN**, *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, 1991.

Luc HUYSE - Kris HOFLACK, *Het leven na de straf. De reïntegratie van de collaborateurs uit de tweede wereldoorlog in België, Nederland en Frankrijk*, in *Panopticon*, nr. 5, IX-X/1992, p. 429-440.

Id., *Onverwerkt verleden. Een naschrift*, Leuven, 1994 p. (Cahier 2 van het Instituut recht en samenleving)

Wilfried PAUWELS, *De bevrijdingsdagen van 1944. Honderd dagen tussen anarchie en burgeroorlog*, Antwerpen, 1994.

Id., *De verdachten van september '44*, Antwerpen, 1990.

Frank SEBERECHTS, *Ieder zijn zwarte ; Verzet, collaboratie en repressie*, Leuven - Gent, 1994.

Sofie SEGERS, *Het militair-juridisch apparaat tijdens de repressie in de provincies Antwerpen en Limburg*, Leuven, KUL, 1889 (L. WILS - L. VOS, prom.) (Lic.)

D. TAMM, J.-P. AZEMA, P. ROMIJN & E. H. KOSSMANN, *Collaboratie en repressie. Een blik over de grenzen*, in *Onze Alma Mater*, 92/1, p. 90-122.

Jean-Marc VANDERLINDEN, *La réinsertion socio-professionnelle des anciens de la «Legion Wallonie»*. *Première approche*, in *Cahiers-Bijdragen*, 14, 1991, p. 203-267.

Werkgroep belast met het opmaken van een inventaris van de sociale en menselijke gevolgen voor de slachtoffers van de oorlog, met name ook van de Spaanse burgeroorlog en voor de getroffen van de repressie- en epuratielwetgeving, Brussel, Vlaamse Raad, (1981).

Werkgroep belast met het opmaken van een inventaris van de sociale en menselijke gevolgen voor de slachtoffers van de oorlog, met name ook van de Spaanse burgeroorlog en voor de getroffen van de repressie- en epuratielwetgeving, Brussel, Vlaamse Raad, (1984).

Meer bepaald over de zaak Laplasse:

Karel VAN ISACKER, *Het dossier Irma Laplasse*, Antwerpen, 1971.

Id., *Irma Laplasse. Haar gevangenisdagboek. De kritiek van haar strafdossier*, Kapellen, 1994.

Id., *De Zaak Irma Laplasse. Stukken voor een dossier*, ingeleid door K. Van Isacker, Antwerpen, 1970.

Enkele getuigenissen:

- Theo BROUNS**, *Dagboek van mijn gevangenisleven (26 oktober 1944 - 28 maart 1946)*, Antwerpen, 1969.
Ernest CLAES, *Cel 269*, Tielt/Winksele, 1990.
Id., *Uit de dagboeken van Ernest Claes: het afscheid*, Leuven, 1983.
Louis DE LENTDECKER, *Tussen twee vuren*, Leuven, 1985.
Marlène DE MAN-FLECHTHEIM - Mieke VAN HAEGENDOREN, *De geschiedenis van mijn leven*, Leuven, 1993.
Filip DE PILLECYN, *Face au mur*, Leuven, 1979.
Mark GRAMMENS, *Herinneringen aan oorlog en repressie*, Brussel, 1985.
Robert POULET, *Ce n'est pas une vie*, Paris, 1976.
Id., *Journal d'un condamné à mort*, Bruxelles, 1948.
Id., *L'homme qui n'avait pas compris* (Roman), Bruxelles, 1988.
Lambert SWERTS, *Dagboek van een zware tijd. Repressiejaren 1944/1950*, Antwerpen, 1968.
Frans Van der Elst, *Advokaat in sombere tijden*, Brussel, 1983.
Raymond WATTHY, *Dagboek interneringskamp St.-Kruis-Brugge. Sept. 1944 - Jan. 1946*, Woumen-Diksmuide, 1993.

Voor Nederland:

- A.D. BELINFANTE**, *In plaats van bijtjesdag. De geschiedenis van de Bijzondere Rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog*, Assen, 1978.
Peter ROMIJN, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestrafing en reclassering van 'foute' Nederlanders. 1945-1955*, (Diemen), 1989.

Voor Frankrijk:

- Peter Novick**, *The Resistance versus Vichy. The Purge of Collaborators in Liberated France*, London, 1968.
François Rouquet, *L'épuration administrative en France après la Libération. Une analyse statistique et géographique*, in *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, janvier-mars 1992, p. 106-117.
Id., *L'épuration dans l'administration française. Agents de l'Etat et collaboration ordinaire*, Paris, 1993.
Henri Rouso, *L'épuration en France: une histoire inachevée*, in *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, janvier-mars 1992, p. 78-105.

Wim Meyers

Een gift

In de loop van februari 1994 kon een belangrijke privé-bibliotheek, ons geschonken door de familie van wijlen Dr. Joz. Peeters, kort voordien overleden, in de collecties opgenomen worden.

De amateur-historicus Peeters had vooral belangstelling voor de politieke problematiek en de literatuur van de jaren 1930-1940. Zo verwierf het Centrum enkele tientallen historische romans, zowel Vlaamse als Duitse, die karakteristiek zijn voor die periode door het «germaanse» neo-romantisme. Andere werken handelen meer bepaald over de Vlaamse Beweging en nationaliteitsproblemen.

Wij kunnen alleen maar onze dank uitspreken aan de familie van Joz. Peeters voor deze zo belangrijke gift.

RVD-AC

Doordenker *I used to think that the profession of history, unlike that of, say, nuclear physics, could at least do no harm. Now I know it can. Our studies can turn into bomb factories like the workshops in which the IRA has learned to transform chemical fertilizer into an explosive*, aldus Eric HOBBSAWM tijdens zijn academische rede aan de Centraal-Europese Universiteit in Boedapest, rede gepubliceerd in de *New York Review of Books*, 16/XII/1993, p. 62-64.

Beste lezers en lezeressen,

Wij hebben reeds herhaaldelijk vastgesteld dat uw eerste bezoek aan het Centrum, hetzij dat u de collecties wilt consulteren in de leeszaal, hetzij dat u een afspraak hebt met een of andere navorser, nogal puzzelwerk kan zijn om in de doolhof van het Résidence Palace de gemakkelijkste weg te vinden.

Wij raden u allereerst aan het openbaar vervoer te gebruiken. Er zijn al te veel parkeermoeilijkheden in deze Europese wijk. Met metro en trein stapt u uit in het Schuman-station. Daar vindt u, toch wat rondkijken!, richtingsborden met de aanduiding Résidence. Die volgt u, tot u, na een reeks trappen, op de begane grond belandt. U stapt gewoon rechtdoor en na een tiental meters ziet u een hekken, met auto- en voetgangersdoorgang, aan uw linkerkant. U slaat links in, door de voetgangersdoorgang en volgt het voetpad.

Dan zult u blauwe plaatjes zien. U volgt die met de aanduiding E, die u naar de lokalen van het Centrum brengen.

Succes met uw zoektocht en van harte welkom.

WM

Nieuw aflevering van de Cahiers-Bijdragen

In juni zal de zestiende aflevering van de **Cahiers-Bijdragen** verschijnen. De inhoud ziet er als volgt uit:

Gie VAN DEN BERGHE, *Kennis en onwetendheid over de nazi-kampen.*

Christine DENUIT-SOMERHAUSEN, *Le décret «Nacht und Nebel» de décembre 1941 et les prisonniers politiques belges: Une première approche.*

Luc VANDEWEYER, *De rekruteringsreserve van het Belgisch leger in 1940. Een politiek en militair-strategisch probleem.*

Rik HEMMERIJCKX, *Pour une histoire ouvrière de l'occupation. Le cahier des procès-verbaux de l'Association des ouvriers métallurgistes du Centre (1941-1942).*

Dirk LUYTEN, *De «opdracht» van de regering aan het Galopin-komitee op 15 mei 1940.*

Carl S. PANSARTS, *Anglo-German Conversations on Colonial Appeasement, and the Involvement of the Belgian Congo (October 1937 - March 1938).*

W.C.M. MEYERS, *Bibliografie van de in 1991, 1992 en 1993 verschenen publikaties betreffende België tijdens de Tweede Wereldoorlog.*

IN DE KIJKER

Schindler's List. De redding nabij ?

Over de filmische, documentaire en educatieve kwaliteiten van *Schindler's List* bestaat weinig discussie. De maker is een grootmeester in het Hollywood-vak: het maken van beelden die het grote publiek bereiken, aanspreken én overtuigen. Hoewel ik al bijna vijftien jaar de nazi-kampen bestudeer en er dus heel wat gruwel aan mijn geestesoog voorbijgetrokken is, tóch zat ik meer dan drie uur aan mijn stoel genageld, overweldigd en overtuigd door Spielberg. Velen, ook ik ¹², hebben hierover reeds bericht. Liever dan in herhaling te vervallen, wil ik als wetenschapper (historicus en moraalwetenschapper) ingaan op enkele aspecten van de film en zijn receptie ¹³.

Schindler's List wordt de hemel ingeprezen en velen verwachten er ingrijpende politiek-ideologische effecten van. Zoveel mogelijk jongeren moeten de film gaan zien. Elk spoor van kritiek op de film wordt misplaatst geacht en verbolgen afgewezen. Deze reacties liggen in het verlengde van Spielbergs doelstelling: jongeren tonen hoe het geweest is en de Holocaustontkenners de mond snoeren opdat het nooit meer gebeure.

Deze doelstellingen en verwachtingen bleven niet zonder effect op de inhoud van de film. Daarin worden de daders gelukkig niet voorgesteld als baarljke duivels maar als aanvankelijk vrij gewone mensen die geleidelijk tot onmenselijkheid vervallen. De

slachtoffers en zelfs de nazi-redder in nood, Oscar Schindler, worden daarentegen vrij ondubbelzinnig voorgesteld en geheroïseerd. Dat is begrijpelijk, er valt veel voor te zeggen, maar historisch gezien is het een simplificatie.

Vele commentatoren hebben zich bijvoorbeeld gestoord aan het heroïserend slot. Een snotterende Schindler die betreurt niet genoeg joden gered te hebben is onwaar en zelfs in het kader van het filmscenario ongeloofwaardig. Een ingrijpende vertekening van de realiteit is de wijze waarop de samenstelling van de levensreddende lijst wordt voorgesteld ¹⁴. Anders dan in de film, werd hij niet in één ruk opgesteld door Schindler en zijn joodse boekhouder die gedreven uit hun geheugen putten, de lijst was ook het resultaat van minder heroïsche motieven en gedrag. Een joods gevangene die met kampcommandant Göth collaboreerde, Marcel Goldberg, kon namen op de lijst plaatsen of schrappen. Steekpenningen, diamanten en persoonlijke vetes speelden een rol, en dat kostte het leven aan joden die nochtans van in het begin in Schindlers fabriek hadden gewerkt. Maar er rust een loodzwaar taboe op de strijd op leven en dood die onder gevangenen woedde om toch een minimum aan overlevingskansen te behouden. Dat gevecht druist al te zeer in tegen ons overidealiserend beeld van onschuldige slachtoffers.

¹² Markant, 3 maart 1994, p. 4-6; Streven, mei 1994, 10 p.

¹³ In een latere bijdrage hoop ik hier uitvoerig en systematisch op terug te komen.

¹⁴ Toen het concentratiekamp Plaszów moest ontruimd worden richting uitroeiingskampen, wist Schindler de SS ervan te overtuigen een duizendtal joden onder zijn hoede te laten, in Brännlitz, het kamp dat hij op eigen kosten zou oprichten. Ze zouden er, verzekerde hij hen, nog een waardevolle bijdrage leveren aan de oorlogsinspanning.

In extreme situaties, durende omstandigheden van levensgevaar, zijn slachtoffers nochtans tot op zeer grote hoogte *feitelijk* onschuldig. Maar voor het gros van de betrokkenen gaat het niet om feiten, om wat mogelijk en onmogelijk was, maar om gevoelens, ze voelen zich schuldig omdat ze er niet in geslaagd zijn hun eigen morele normen na te leven. Ze hebben het gevoel gefaald te hebben omdat ze hun morele verwachtingen niet hebben kunnen waarmaken. Maar die normen en verwachtingen hebben ze zich eigen gemaakt lang voordat ze in de grenssituatie zaten en ze zijn feitelijk gezien dus niet van toepassing. Sommige uitgewerkte morele systemen houden rekening met dergelijke uitzonderingssituaties en laten ruimte voor een *ad hoc* moraal (de Talmoad b.v.). Het taboe dat rust op 'slecht' gedrag in extreme situaties hangt samen met morele verwachtingen en stereotiepen die thuishoren in situaties waarin het leven niet voortdurend op het spel staat. Mensen zijn niet erg soepel wat morele waarden en normen betreft, doorgaans passen ze ze toe op alle situaties en omstandigheden. Al te licht wordt uit het oog verloren dat moraal situatiegebonden is, dat het niet meer en niet minder dan een instrument ter regulatie van gedrag tussen mensen in een bepaalde gemeenschap, een sociaal-economisch en tijdsgebonden groep. Morele regels kunnen niet zonder meer toegepast worden op afwijkende situaties, laat staan op extreme situaties. Het is overigens deze starheid van de morele (zelf)beoordeling die voor een groot stuk verantwoordelijk is voor het post-traumatisch stress syndroom (KZ-syndroom).

Gedrag van slachtoffers en helden dat afwijkt van het stereotiep laat Spielberg weg. Door deze werkelijkheidsreductie boet hij bij kritische toeschouwers een beetje aan geloofwaardigheid in. Hij had meer mogen nuanceren. Begrijpelijk en aanvaardbaar is

het weglaten van de wraakoefening door enkele Schindlerjoden in Brännlitz, direct na het vertrek van de SS-ers. De opknoping zonder vorm van proces van een Duits kapo die met hen was meegekomen uit Gross-Rosen moest niet zo nodig in beeld gebracht worden. Wraakneming wordt moreel al te sterk veroordeeld (in de getuigenisliteratuur over de Shoah worden zelfs wraakgevoelens dikwijls met grote stelligheid ontkend). Maar het touwtrekken en marchanderen onder de slachtoffers om in de fabriek en op de lijst van Schindler te geraken, had de menselijkheid en de geloofwaardigheid van de uitgebeelde slachtoffers kunnen verhogen. Het had het drama van mensen in extreme situaties scherper doen uitkomen en, voor de kritische kijker, de schuld van de werkelijke daders verder aangescherpt.

Voor wie er langer bij stilstaat wordt de eenzijdige voorstelling van redder en slachtoffers storend. Het lijkt wel of het volstond gewiekst en volhardend te zijn, alsof het volstond iets te *willen* ondernemen tegen de nazi's. Wie nog verder nadenkt belandt bij het vreselijke en onterechte verwijt dat de slachtoffers zich als lammeren ter slachtbank hebben laten voeren.

De driehonderd vrouwen op de Schindlerlijst werden per vergissing naar Auschwitz gestuurd, maar Schindler kreeg ze eruit. Dat hij zelf naar Auschwitz zou gegaan zijn en met de kampcommandant marchandeerde, is hoogst onwaarschijnlijk. Nog onwaarschijnlijker is het verhaal dat hij al 'zijn' joden heeft kunnen redden. Volgens Spielberg (en Keneally, op wiens boek de film is gebaseerd) kocht Schindler de kampcommandant om en die stelde hem voor vrede te nemen met 300 *andere* jodinnen, vrouwen die nog niet in het kamp waren ingeschreven, kwestie van wat administratief werk te besparen...Maar Schindler weigerde halsstarrig en kreeg al 'zijn' joden vrij. Dit

was naar alle waarschijnlijkheid niet eens mogelijk. In het *Kalendarium* (een kalender over Auschwitz waarin alle bekend gebleven feiten over dit kamp dag aan dag zijn opgetekend)¹⁵ staat dat op 22 oktober in Auschwitz-II (Birkenau) meer dan 2.000 jodinnen arriveerden uit Plaszów. 's Anderendaags voerde de beruchte Mengele een twee uur durende selectie uit op deze gevangenen; 1.765 mensen mochten nog even in leven blijven, de anderen gingen de gaskamer in. Op 10 november werden 300 jodinnen uit Auschwitz-II overgeplaatst naar Brünnlitz¹⁶. Als men rekening houdt met de selectie door Mengele en met de verschrikkelijke levensomstandigheden in Birkenau, is het zeer de vraag of alle Schindlerjuden na meer dan veertien dagen Auschwitz nog in leven konden zijn. In zijn boek oppert Keneally dat de *Schindlerjuden* bij hun aankomst in Auschwitz als dusdanig bekend waren en dáárom met rust gelaten werden (geen woord daarover in het *Kalendarium*), maar verderop schrijft hij dat ze nadien wél aan selecties blootstonden. Dat laatste werd bevestigd door overlevenden in een BBC-documentaire over Schindler¹⁷ en ze hebben het ook over enkele zelfmoordgevallen. Overigens waren eerder al 700 joden uit *Emalia* (Schindlers fabriek in Krakau) op transport gezet naar Mauthausen en Schindler had dat niet kunnen verhinderen.

De politiek-ideologische verwachtingen rond

deze film zijn waarschijnlijk te hoog gespannen. Soms lijkt het erop dat *Schindler's List* opnieuw hoop en leven moet brengen. Ongetwijfeld zullen velen door het bekijken van deze indrukwekkende film worden beïnvloed. Ze zullen (nog) bedachtzamer en kritischer worden tegenover uitingen gebaseerd op huidskleur, cultuur of levenswijze. Dat is een meer dan uitstekende zaak. Maar uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat dit soort beïnvloeding slechts korte tijd werkzaam blijft. Het effect op gedrag en attitudes (een attitude is een geestelijke houding, een instelling, dat wat aan gedrag voorafgaat) dooft geleidelijk uit. Dat blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek gedaan naar aanleiding van de 15 jaar geleden even ophefmakende TV-serie *Holocaust*¹⁸. Uit enquêtes gehouden vóór, direct na en zes maand na het bekijken van *Holocaust* bleek onder andere dat 16% van de Oostenrijkers aanvankelijk de stelling bijtrad dat de 'jodenuitroeiing nooit was bewezen', na het bekijken was dat gedaald tot 11%, zes maand later weer gestegen tot 15%.

Hieruit zou men kunnen besluiten dat mensen voortdurend moeten geconfronteerd worden met steeds weer nieuw materiaal dat de gruwelijke gevolgen van totalitaire onverdraagzaamheid duidelijk maakt. Dat is in feite de toestand hier en nu. Maar daar kunnen kritische vragen bij worden gesteld. Is er voldoende follow-up? Krijgen leerlingen en leerkrachten na het

15 CZECH, Danuta, *Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939-1945*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, 1989.

16 Zulke overhevelingen waren toen minder uitzonderlijk dan men zou denken. In het *Kalendarium* vond ik bijvoorbeeld op datum van 9 november 1944 dat 300 joden uit Birkenau werden gehaald om ingezet te worden in een nieuw subkamp in het protectoraat Böhmen-Mähren. Het feit dat Himmler, die om zijn vel te redden al enkele maanden met joden onderhandelde, eind oktober of begin november 1944 de stopzetting van de vergassingen bevolen had, is hier natuurlijk niet vreemd aan.

17 John Blair, 1983. Spielberg haalde naar eigen zeggen heel wat inspiratie uit deze documentaire.

18 Niet dat ze de vergelijking met *Schindler's List* kan doorstaan. Om slechts één grondig verschil te noemen: *Holocaust* was een volkomen fictief verhaal over personen die nooit bestaan hebben, *Schindler's List* gaat over reële personen en is gebaseerd op concrete getuigenissen.

gesubsidieerd bekijken van deze film voldoende begeleiding en materiaal ? Overschat men niet een beetje de mate waarin ideologische beïnvloeding een weerslag heeft op grootschalige en ingewikkelde processen van sociaal-economische aard ? En onderschat men niet wat destijds, zeker in Duitsland, bestaan

heeft aan anti-nazistische inzet ? Of zou het, zoals de Duits-Pools-joodse auteur Henryk Broder zich afvroeg naar aanleiding van deze film, «kunnen zijn, dat antijoodse wrok na 1945 bleef bestaan, niet ondanks, maar juist wégens [de voortdurende herinnering aan] Auschwitz ?»¹⁹.

Gie van den Berghe

19 *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 15.3.1994.

Nieuw klankdocument op stapel

In samenwerking met de BRTN wordt opnieuw een klankdocument voorbereid als vervolg op «**België heeft... en buigt**» dat in 1990 op de markt kwam. In dit nieuwe project komt de bezettingsperiode aan bod tot en met de bevrijding van België. Het geheel zal drie à vier CD's bevatten. Streefdatum voor het verschijnen van deze uit louter originele klankopnames bestaande CD-box is begin juni 1994.

FS

Een belangrijke publicatie over de geschiedenis van de joden in België

In september verschijnt bij het Centrum een nieuwe publikatie in de reeks van de colloquiumuitgaven. Onder de titel *De joden van België. Van de immigratie naar de genocide, 1920-1945*, werd door Rudi Van Doorslaer een selectie van teksten gebundeld. De meeste ervan zijn ontstaan naar aanleiding van het Israëliisch-Belgisch colloquium *The Holocaust-period in Belgium*. Het initiatief voor deze wetenschappelijke bijeenkomst in 1989 ging uit van prof. Dan Michman van de Bar-Ilan universiteit in Ramat-Gan (Israël).

Het 'joods probleem' wordt in dit boek vanuit zeer diverse invalshoeken benaderd. Zowel de joodse migranten (de joodse revolutionairen, de economische boycot, de reacties op de deportatie 'naar het Oosten', de zionistische jeugdbewegingen, de herinnering van de genocide) als de houding van de bevolking (het verzet) en de Belgische instellingen (Kerk en katholieken, exilregering in Londen), als uiteraard de Duitse bezetter, komen aan bod. Aangezien België zo dikwijls ontbreekt wanneer er op een internationaal forum over aspecten van de judeocide wordt gedebatteerd of gepubliceerd, werd besloten deze bundel integraal in het Frans te laten verschijnen²⁰. Praktische bestelinformatie vindt u in de bijgevoegde folder.

RVD

²⁰ Rudi Van Doorslaer (red.), D. Dratwa, J. Gotovitch, V. Laureys, D. Michman, L. Saerens, J.Ph. Schreiber, M. Steinberg, M. Van den Wijngaert, E. Wagman-Eshkoli, *Les Juifs de Belgique. De l'immigration au génocide, 1920-1945*, Bruxelles, CREHSGM, 1994, ca. 200 p. Verschijnt september 1994.

ISSN 0772 - 1196